

Omvärlds-
analys för
högskolan

Arbetsrapport nr 5

[www.hsv.se/verksamhet/
utredningar/
omvarldsrapporter.html](http://www.hsv.se/verksamhet/utredningar/omvarldsrapporter.html)

Kan gymnasieskolan förse högskolan med studenter?

Av Eivor Johansson och Leif Strandberg

Kan gymnasieskolan förse högskolan med studenter?

Av Eivor Johansson och Leif Strandberg

Högskoleverket 1999

Kan gymnasieskolan förse högskolan med studenter?

Producerad av Högskoleverket, augusti 1999

Omvärldsanalys för högskolan, Arbetsrapport nr 5

ISBN 91-88874-30-3

Innehåll: Eivor Johansson och Leif Strandberg

Form: Informationsavdelningen, Högskoleverket

Tryck: Högskoleverket, Stockholm, september 1999

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	8
Olika grupper av studerande i högskolan	9
Högskolans tillträdeskrav	9
Den nya gymnasieskolan som rekryteringsbas för högskolan	11
Programstrukturen	11
De nationella programmen och de utbildningar de ger	12
behörighet till	12
Elevernas val	14
Fördelning på linjer program	14
Antal som uppnår grundläggande behörighet	15
Antal som uppnår särskilda behörighetskrav	19
Några nationella programs bidrag till högskolans rekrytering	20
Sammanfattning	23
Högskolans rekryteringsbehov i förhållande till gymnasieskolans examination	25
Högskolenybjörjarnas fördelning på områden med olika behörighetskrav	26
Rekryteringsunderlag för olika utbildningsområden	27
Sammanfattning	29
Andra vägar till högskolan	31
Basåret	31
Kunskapslyftet och komvux	32
Fortsatt reformering av gymnasieskolan	34
Sammanfattning	35
Nuvarande tillströmning	36
Utvecklingen av antalet sökande	36
Vissa sökande som erbjuds plats avstår	38
De sökandes intresse för olika utbildningsområden	38
Sammanfattning	39
Externa faktorer som påverkar antalet sökande	41
Demografin	41
Arbetslösheten	42
Andra faktorer	42
Slutord	44
Bilagor	47
<i>Bilaga 1</i> Standardbehörigheter	47
<i>Bilaga 2</i> Utbildningar/utbildningsområden i högskolan och program i gymnasieskolan som ger behörighet till respektive område	50
<i>Bilaga 3</i> Program i gymnasieskolan som ger de olika standardbehörigheterna generellt respektive efter individuellt valda behörighetsgivande kurser	51

Sammanfattning

Sedan 1990 har utbildningskapaciteten inom grundutbildningen i högskolan ökat med omkring 70 procent. Antalet nya studerande som inte tidigare bedrivit högskolestudier uppgår nu till cirka 65 000 per år. Ungefär så många behöver högskolan årligen rekrytera för att fylla sina utbildningsplatser.

I denna rapport undersöks elevernas val inom den nya gymnasieskolan. Utifrån tillgänglig statistik sätts volymen gymnasieelever som uppnår olika standardbehörigheter i relation till högskolans rekryteringsbehov.

Vi kan konstatera att utvecklingen inom högskolan inte motsvaras av en expansion av rekryteringsunderlaget från gymnasieskolan. Det är visserligen inte helt lätt att jämföra elevernas val i det nya programgymnasiet med dem i den gamla gymnasieskolan. Man kan dock konstatera att antalet som genomgår de traditionellt studieförberedande programmen och uppfyller kraven för grundläggande behörighet (naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmet och motsvarande linjer) är färre idag än för tio år sedan. Detta beror inte endast på att årskullarna har minskat utan också på elevernas val av program och kurser. Kraven för att uppnå grundläggande behörighet har också skärpts. Många av dem som slutför sin gymnasieutbildning når inte upp till kraven för grundläggande behörighet. Inte heller på de traditionellt studieförberedande programmen kan man utgå ifrån att alla elever uppnår grundläggande behörighet för högskolestudier. Så många som fjorton procent av dem som slutförde det samhällsvetenskapliga programmet och tio procent vid naturvetenskapsprogrammet nådde inte grundläggande behörighet läsåret 1996/97. Siffrorna var ungefär desamma våren 1998.

Inte heller de särskilda behörighetskraven uppnås av alla dem som fått slutbetyg. Det är inte alla som har godkända betyg från de behörighetsgivande kurser som normalt ingår i programmet. Slutbetyg från ett traditionellt studieförberedande program innebär således inte alltid att individen också uppnått de behörigheter som programmet normalt leder till. Sambandet mellan slutbetyg från gymnasieskolans traditionellt studieförberedande program och behörighet är brutet.

I den nya gymnasieskolan uppnår även elever från övriga program grundläggande behörighet för högskolestudier men detta ger tillträde endast till en mycket begränsad del av högskolans utbildningsutbud. För nästan alla utbildningar är även särskilda behörighetskrav uppställda.

Särskild behörighet kan uppnås, förutom genom att följa vissa nationella programs obligatoriska kurser, genom att vid andra program välja behörighetsgivande kurser. Det är emellertid en begränsad del av eleverna vid övriga program som väljer och kombinerar sådana kurser på ett sådant sätt att

ytterligare behörigheter uppnås. Fortfarande är således den huvudsakliga rekryteringsbasen för nästan all högskoleutbildning de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen.

Skillnaden mellan det antal som lämnar gymnasieskolans traditionellt studieförberedande program med grundläggande behörighet och det antal nybörjare som påbörjar högskolestudier har successivt ökat under större delen av 1990-talet. För tio år sedan påbörjade drygt 40 000 individer högskolestudier och nästan lika många lämnade gymnasieskolans traditionellt studieförberedande program. Läsåret 1997/98 påbörjade 65 000 nya studenter högskolestudier. Samma år lämnade drygt 30 000 elever naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen med grundläggande behörighet för högskolestudier.

Rekryteringsunderlaget från gymnasieskolan är således klart otillräckligt i förhållande till högskolans nuvarande dimensionering. Detta gäller inte endast för naturvetenskapliga och tekniska utbildningar även om situationen vid dessa är mest akut och bekymmersam. Med elevernas nuvarande val av program, grenar och individuella val så är det en minoritet av högskolans utbildningar som har en stabil rekryteringsgrund i gymnasieskolan.

Merparten av högskolans utbildningar har ett mera osäkert rekryteringsunderlag. Den nuvarande volymen av dessa utbildningar förutsätter att eleverna vid de mera yrkesinriktade programmen utnyttjar det individuella valet för att läsa behörighetsgivande kurser. Så långt tillgängliga uppgifter visar är dessa val inte av den omfattningen att det på ett mera påtagligt sätt ökar rekryteringsunderlaget.

Samtidigt som högskolan expanderat och gapet successivt ökat mellan antalet nybörjare i högskolan och antalet som med grundläggande behörighet lämnar gymnasieskolans studieförberedande program har kompletterande utbildningar blivit allt viktigare. Volymen inom den kommunala vuxenutbildningen motsvarar nu långt mer än en årskurs inom gymnasieskolan. En annan kompletterande utbildning utgör basåret som ges dels inom komvux, dels inom högskolan. Basåret har en volym som motsvarar nära 50 procent av det antal elever som lämnar naturvetenskapsprogrammet med grundläggande behörighet. Avgörande för högskolans möjligheter att rekrytera tillräckligt många studenter är att tillräckligt många individer är beredda till de, inte minst ekonomiska, uppoffringar som det innebär att efter genomförda gymnasiestudier komplettera denna utbildning.

Kan vi räkna med en fortsatt god tillströmning till högskolan? Något entydigt svar kan naturligtvis inte ges men flera faktorer pekar i riktning mot en vikande tillströmning.

Demografin t.ex. visar på fortsatt små ungdomskullar fram till några år in på 2000-talet vilket begränsar rekryteringsunderlaget under ytterligare ett antal år.

Andra faktorer än ungdomskullarnas storlek har visat sig ge betydligt större effekt på söktrycket till högskolan, varav arbetslösheten är den viktigaste.

Ambitionerna att få ner arbetslösheten har resulterat i att antalet arbetslösa ungdomar har minskat kraftigt.

I en mer gynnsam arbetsmarknadssituation kan ett stort antal välja arbete framför studier. I en sådan situation kan det otillräckliga rekryteringsunderlag som gymnasieskolan utgör bli en begränsning för högskolans expansion och ge anledning till omprövningar av rekrytering, tillträdesbestämmelser och tillgänglighet till den högre utbildningen.

Inledning

Sedan 1990 har utbildningskapaciteten inom grundutbildningen i högskolan ökat med omkring 70 procent. Ytterligare volymökningar har beslutats av statsmakterna för perioden fram till 2000. Antalet individer som bedriver grundläggande högskolestudier uppgick totalt till cirka 306 000 läsåret 1997/98¹ och antalet nya studerande, som inte tidigare bedrivit högskolestudier uppgick till cirka 65 000.

65 000 högskolenybjörjare motsvarar för närvarande omkring 50–60 procent av samtliga i en årskull ungdomar. Den svenska högskoleutbildningen kan således sägas ha en dimensionering som förutsätter att drygt hälften av alla ungdomar väljer högskolestudier förr eller senare. En högre andel än någonsin tidigare av varje årskull förväntas fortsätta studera på högskolenivå. Hittills under 1990-talet har de flesta av högskolans utbildningar haft en god tillströmning av sökande. Det är trots detta angeläget att reflektera över de mer långsiktiga förutsättningarna att rekrytera studenter i denna omfattning. Arbetslösheten har under 1990-talet varit exceptionellt hög vilket nedfört att studier varit enda alternativet för många ungdomar – och även för äldre. Vidare har Sverige en ny gymnasieskola som utmärks av en mycket större flexibilitet än tidigare. Eleverna ges möjlighet att välja bl.a. behörighetsgivande kurser – eller andra slag av kurser. En väsentlig fråga är om gymnasieelevernas val av program och kurser står i överensstämmelse med den expanderande högskolans behov av studenter.

I denna rapport undersöks elevernas val inom den nya gymnasieskolan. Utifrån tillgänglig statistik sätts volymen gymnasieelever som uppnår olika standardbehörigheter i relation till högskolans rekryteringsbehov.

I rapporten belyses också andra rekryteringsvägar till högskolan såsom komvux, basåret och kunskapslyftet. Tillströmningen till den högre utbildningen påverkas även av faktorer som ligger utanför utbildningssystemet. Demografiska faktorer i form av ålderskullarnas storlek anses få påtagliga effekter för tillströmningen till högskolan. I det följande kommer dessa liksom arbetslöshetstalen att sättas i relation till antalet sökande till högskolan.

Det finns anledning att framhålla ytterligare utvecklingstendenser i samhället som långsiktigt påverkar rekryteringen till högskolan såsom de allt högre utbildningskraven på arbetskraften, den sociala bakgrunden i befolkningen och löne- och anställningsvillkoren för olika utbildningsgrupper och i olika branscher. De studiesociala villkoren kan också ha betydelse för enskilda individers

¹ Högskoleverket. Årsrapport för universitet och högskolor 1998.

val att fortsätta sina studier liksom incitament i form av lön efter genomgången utbildning. Betydelsen av dessa faktorer har belysts i andra sammanhang och kommer inte att närmare beröras i denna rapport.

Olika grupper av studerande i högskolan

De studerande i högskolan utgörs, förutom av högskolenyborjare, också av studerande som fortsätter sina studier från föregående terminer och av äldre som tagit upp sina studier på nytt. Om de senare grupperna ökar omfattningen av sina studier kan nyrekryteringsbehovet i form av högskolenyborjare minska och studieplatserna ändå fyllas. Om gruppen som fortsätter sina studier minskar, ökar på motsvarande sätt behovet av rekrytering av nyborjare. Effekten av fluktuationer i den ena gruppen kan utjämnas – eller förstärkas – av andra gruppers studiebenägenhet. För en långsiktig bedömning av högskolans rekryteringsbehov kan dock det årliga antalet nyborjare i högskolan tjäna som ett ungefärligt mått.

Högskolans tillträdeskrav

För tillträde till högskoleutbildning krävs att *grundläggande behörighet* uppnåtts, dvs. lägst betyget godkänd på minst 90 procent av de poäng som krävs för ett slutbetyg i gymnasieskolan. För nästan all högskoleutbildning krävs därutöver att särskilda behörighetskrav uppfylls². För utbildningar som riktar sig till nyborjare, är dessa krav fr.o.m. hösten 1997 uttryckta i ett system av *standardbehörigheter* (bilaga 1). Dessa gäller normalt för grupper av utbildningar. Högskoleverket avgör vilken standardbehörighet som ska gälla för de utbildningar som leder till en yrkesexamen. När det gäller övriga utbildningar kan lärosätena välja standardbehörighet.

En standardbehörighet ska kunna uppnås genom att eleven följer något av de nationella programmen i gymnasieskolan. För de flesta utbildningar inom humaniora, teologi, juridik och för informationsutbildningar gäller standardbehörighet B som uppnås på gymnasieskolans Naturvetenskapliga, Samhällsvetenskapliga och Estetiska program.

Andra högskoleutbildningar har en snävare rekryteringsbas. För grundskollärautbildning med inriktning mot matematik och naturorientering årskurs 4–9 gäller standardbehörighet G5 som endast kan uppnås på Naturvetenskapsprogrammets naturvetenskapliga gren. Detsamma gäller för utbildningar inom biologi, kemi, medicin och odontologi. Rekryteringen till dessa utbildningar är därmed beroende av att tillräckligt många väljer Naturvetenskapsprogrammet. Det är en begränsad del av högskolans utbildningsutbud som har *hela* gymnasieskolan som rekryteringsbas. De olika utbildningsområdenas rekryteringsbas i gymnasieskolan framgår av bilaga 2.

² Behörighetskraven är nästan alltid uttryckta i krav på genomgångna kurser i gymnasieskolan.

Högskolans möjligheter att rekrytera till olika studieinriktningar är således beroende av gymnasieskolans organisation och regelverk samt av elevernas fria val av program och grenar, men också av deras val av kurser inom ramen för det individuella valet och andra kursval. Det räcker inte att förutsättningarna för att uppnå behörighet är generösa. Tillräckligt många elever måste också utnyttja denna möjlighet. Den nya gymnasieskolans flexibilitet medför att elevernas väg genom gymnasieskolan är mindre förutsägbar än tidigare. Det är också mera osäkert vilka behörighetskrav de faktiskt kommer att uppfylla efter genomgången gymnasieutbildning.

Efter en presentation av den nya gymnasieskolans organisation i avsnitt 2 kommer årskullen som lämnade gymnasieskolan våren 1997, dvs. den första årskullen från den nya gymnasieskolan, att närmare undersökas vad gäller val av kurser och vad dessa val resulterat i för behörighet för högskolestudier.

Den nya gymnasieskolan som rekryteringsbas för högskolan

Programstrukturen

Nationella program

Den nya gymnasieskolan är organiserad i 16 nationella program. De i huvudsak studieförberedande programmen (det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga) omfattar 2 150 poäng liksom det estetiska, medan de övriga programmen omfattar 2 370 poäng. De övriga programmen är till sin karaktär i huvudsak yrkesförberedande om dock i olika hög grad. En poäng motsvarar ungefär en 60-minuterslektion. På samtliga program läser man de s.k. kärnämneskurserna; Svenska kurs A (80 poäng) och kurs B (120 poäng), Engelska kurs A (110 poäng), Matematik kurs A (110 poäng), Samhällskunskap kurs A (90 poäng), Religionskunskap kurs A (30 poäng), Naturkunskap kurs A (30 poäng), Idrott och hälsa kurs A (80 poäng) samt Estetisk kurs (30 poäng). Det samhällsvetenskapliga programmet motsvarar närmast de tidigare humanistiska, samhällsvetenskapliga och ekonomiska linjerna. Det naturvetenskapliga programmet motsvarar de tidigare naturvetenskapliga och tekniska linjerna. Normalt tar det tre år att genomgå ett nationellt program. Tolv av programmen är grenupplade från och med årskurs två. Det finns sammanlagt 34 nationella grenar. Det finns också en möjlighet för kommunerna att anordna *lokala grenar*.

Specialutformat program

Ett specialutformat program ska motsvara ett nationellt program vad gäller nivå och omfattning. Även på ett specialutformat program måste eleverna läsa kärnämneskurserna och göra ett specialarbete. En kommun kan anordna ett specialutformat program för en grupp elever och en enskild elev kan anhålla om att få genomgå ett individuellt specialutformat program. Antalet elever som går specialutformat program är begränsat. Kännetecknande för de specialutformat programmen är att de inte ryms inom ramen för ett nationellt program. De kan exempelvis innehålla kurser från flera olika program. Ett specialutformat program ger behörighet för högre studier på samma villkor som de nationella programmen.

Individuella program

Ett individuellt program syftar i stort sett alltid till att en elev ska förbereda sig för ett nationellt eller specialutformat program. Ett individuellt program ger inte behörighet för högskolestudier.

De nationella programmen och de utbildningar de ger behörighet till

I samtliga nationella och specialutformade program ingår de s.k. kärnämnen (svenska, engelska, matematik, samhällskunskap, naturkunskap, religionskunskap, idrott och hälsa samt estetisk verksamhet). Inom varje nationellt program finns ett utrymme för individuellt val på 190 poäng, vilket kan utnyttjas för att öka behörigheten för högskolestudier. För grundläggande behörighet krävs lägst betyget Godkänd på kurser som omfattar minst 90 procent av de gymnasiepoäng som krävs för ett fullständigt program.

Naturvetenskapliga programmet

Elever från det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren är ämnesmässigt behöriga till all högskoleutbildning om de väljer Matematik E som alternativ kurs eller inom ramen för det individuella valet. Om de inte läser matematik E, blir de inte behöriga till civilingenjörsutbildningarna och gymnasieläroverutbildning där matematik ingår. I vissa fall kan matematik E krävas också för gymnasieläroverutbildning där naturvetenskapliga ämnen ingår.

Elever från den tekniska grenen saknar behörighet för utbildningar som kräver Biologi kurs B och/eller Kemi kurs B (t.ex. utbildningar inom områdena biologi, kemi och medicin) om de inte utnyttjat det individuella valet för att läsa dessa kurser. Också dessa elever ställs inför samma val som eleverna på den naturvetenskapliga grenen när det gäller Matematik E.

För vissa högskoleutbildningar gäller andra särskilda behörighetskrav än godkända betyg i gymnasiekurser. Dessa krav kan vara arbetslivserfarenhet, läkarintyg eller audiogram.

Samhällsvetenskapliga programmet

Det samhällsvetenskapliga programmet ger behörighet till samtliga områden inom högskolan utom det tekniskt-naturvetenskapliga. Det ger inte heller behörighet till läroverutbildningar inom dessa områden. En elev på det samhällsvetenskapliga programmet kan inte uppnå full behörighet vad avser den tekniskt-naturvetenskapliga sektorn även om eleven utnyttjar sitt individuella val till fullo. Inom det individuella valet kan kurser upp till 190 poäng studeras. För att uppnå behörighet till tekniska och naturvetenskapliga utbildningar krävs emellertid i allmänhet kompletteringar om 500–600 poäng.

För elever som valt den humanistiska grenen är inte Matematik kurs C en obligatorisk kurs. Denna krävs i allmänhet för ekonomiskt inriktade utbildningar och för datautbildningar med administrativ inriktning. Matematik kurs C krävs också för grundskolläroverutbildning årskurs 1–7, inriktning svenska/samhällsorientering. Inom ramen för individuella valet kan dock dessa elever välja att läsa Matematik kurs C och därmed uppfylla kraven för dessa utbildningar.

Estetiska programmet

Det estetiska programmets obligatoriska kurser ger behörighet för utbildningar inom samhälls- och beteendevetenskap, social omsorg, humaniora, information, teologi, juridik och språkutbildning med enbart engelska som krav. Elever på det estetiska programmet läser inte Matematik kurs C (jämför humanistisk gren) och inte heller ett andra främmande språk obligatoriskt. Om det individuella valet utnyttjas för sådana behörighetsgivande kurser kan eleverna på det estetiska programmet uppnå ungefär samma behörighet som eleverna på det samhällsvetenskapliga programmet.

Övriga program

Övriga program i gymnasieskolan ger normalt behörighet för utbildningar inom samhälls- och beteendevetenskap, social omsorg samt barn- och ungdomspedagogik, dvs. för en begränsad del av högskolans utbildningsutbud. Om det individuella valet utnyttjas i sin helhet för att bredda behörigheten uppnås nästan samma behörighetsnivå som på det samhällsvetenskapliga programmet. Viktiga behörighetsgivande kurser som elever på dessa program bör läsa om de vill bredda sin behörighet är Engelska B (40 poäng), Matematik B (40 poäng), Matematik C (50 poäng), Historia A (80 poäng) och Naturkunskap B (70 poäng). Samtliga ryms dock inte inom det individuella valet som omfattar 190 poäng.

Sammanfattande kommentar

Vattendelaren i gymnasieskolan när det gäller behörighetsnivå går således mellan det naturvetenskapliga programmet och övriga program. Bara via det naturvetenskapliga programmet nås behörighet för hela högskolan inklusive den teknisk-naturvetenskapliga sektorn.

De olika programmens behörighetsnivå beskrivs översiktligt i bilaga 3.

Elevernas val

Fördelning på linjer program

Elevernas preferenser när det gäller val till gymnasieskolan har förändrats ganska kraftigt sedan slutet av 1980-talet, delvis till följd av gymnasieskolans reformering, delvis av andra faktorer. Så har t.ex. *andelen* av dem som slutfört gymnasieskolan med avgångs/slutbetyg från de naturvetenskapligt och tekniskt inriktade utbildningarna successivt minskat sedan 1989 fram till 1996. Därefter kan skönjas en tendens till ökning.

Andelen från de samhällsvetenskapliga/humanistiska/ekonomiska linjerna ökade fram till 1994. Samtidigt avvecklades de tvååriga teoretiska linjerna och de motsvarande eleverna förefaller huvudsakligen ha valt de samhällsvetenskapliga, humanistiska och ekonomiska linjerna. Kring 1995 vänder utvecklingen och andelen från dessa linjer minskar. Eleverna förefaller således i stor utsträckning ha valt de mera yrkesinriktade linjerna/programmen som alternativ till de tvååriga teoretiska linjerna. Den höga andelen från de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga programmen kring 1994/95 beror dock till viss del på att då avvecklades de tvååriga linjerna. Det antal som slutförde gymnasieskolan var lägre och därmed blev andelen från de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga linjerna större. Efter dessa relativt stora svängningar i elevernas val är vid slutet av 1990-talet andelen från de traditionellt studieförberedande programmen obetydligt högre än vid ingången av 1990-talet. Eleverna från de tidigare tvååriga teoretiska linjerna torde således ha valt de mera yrkesinriktade programmen i den nya gymnasieskolan.

Andel från samhällsvetenskapligt och naturvetenskapligt program av samtliga med slutbetyglavgångna från motsvarande linje

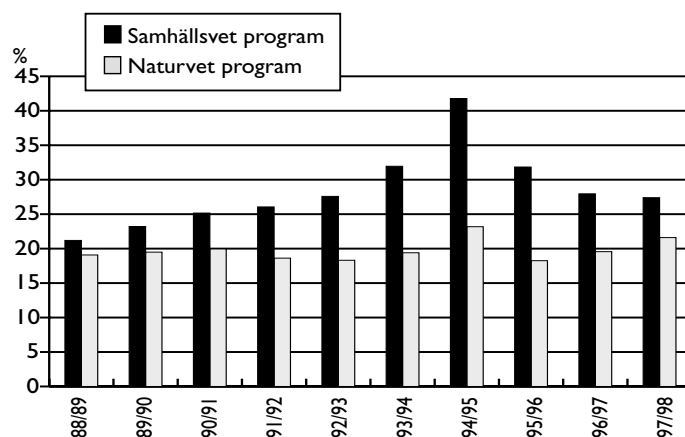

Diagram 1

Källa: Utbildningsstatistisk årsbok 1998 och Skolan i siffror 1999.

Denna utveckling, i kombination med de allt mindre årskullarna i gymnasieskolan, har medfört att *antalet* elever som slutför gymnasieskolan med slutbetyg/motsvarande från naturvetenskapligt program/motsvarande snarast har minskat under 1990-talet. Antalet från det samhällsvetenskapliga programmet/motsvarande har svängt kraftigt med en topp 1994/95 i samband med att de tvååriga teoretiska linjerna utvecklades. De program i gymnasieskolan som utgör den huvudsakliga rekryteringsbasen för högskolans utbildningar utgör således ett vikande underlag till den expanderande högskolan.

Antal från samhällsvetenskapligt och naturvetenskapligt program med slutbetyg/avgångna från motsvarande linje

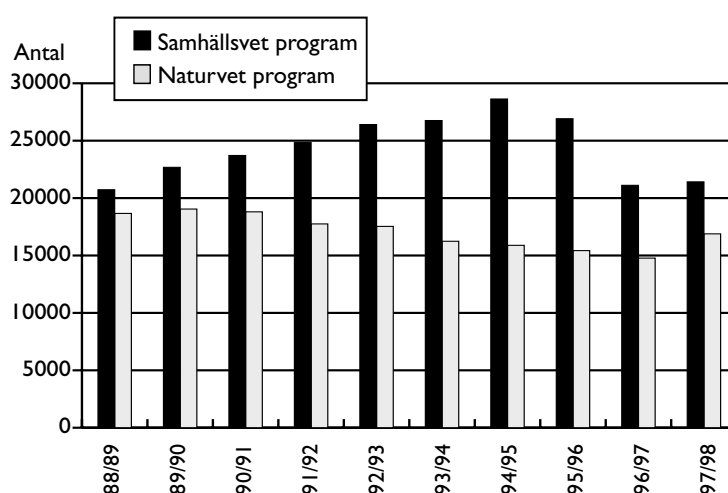

Diagram 2

Källa: Utbildningsstatistisk årsbok 1998 och Skolan i siffror 1999.

Situationen accentueras av att ett slutbetyg från det nya programgymnasiet inte behöver innebära att en individ uppfyller de behörighetskrav som programmet normalt ger. I det följande kommer effekterna av detta att belysas.

Antal som uppnår grundläggande behörighet

Den nya gymnasieskolan skiljer sig i väsentliga avseenden från den tidigare som rekryteringsgrund för högskolan. I den tidigare gymnasieskolan innebar ett fullständigt avgångsbetyg från de studieförberedande linjerna att eleven också hade uppnått allmän behörighet/grundläggande behörighet för högskolestudier. Samtliga från de studieförberedande linjerna hade också särskild behörighet för en stor del av högskolans utbildningar. Därutöver gav de tvååriga studieförberedande linjerna dels grundläggande behörighet, dels särskild behörighet för ett begränsat antal högskoleutbildningar. Högskolans rekryteringsbas var relativt tydlig och det var förhållandevis lätt att förutse hur många som skulle komma att vara behöriga för högskolans olika utbildningar.

I den nya gymnasieskolan har rekryteringsbasen breddats i det avseendet att samtliga elever har möjlighet att uppnå dels grundläggande behörighet, dels de särskilda behörighetskraven för stora delar av högskolans utbildningsutbud. Den direkta kopplingen mellan slutbetyg från gymnasieskolan och behörighet för högskolestudier är emellertid bruten genom att det från och med 1996/97 för grundläggande behörighet krävs betyget lägst Godkänd på motsvarande 90 procent av de poäng som krävs för ett fullständigt slutbetyg. Många elever klarar inte det kravet.

Av de 73 589 elever som erhöll slutbetyg från något av de nationella programmen i gymnasieskolan våren 1997 uppfyllde 60 730, eller 83 procent, kraven för grundläggande behörighet. Inte heller vid de direkt studieförberedande programmen uppfyller samtliga kraven för grundläggande behörighet. För det samhällsvetenskapliga programmet ligger andelen obetydligt över genomsnittet för hela gymnasieskolan med 86 procent behöriga för högskolestudier av dem som erhöll slutbetyg. För det naturvetenskapliga programmet ligger motsvarande nivå på cirka 90 procent. Utvecklingen av antalet som uppnått grundläggande behörighet från de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen framgår av nedanstående diagram. Siffrorna från perioden 1986/87–1993/94 anger hur många elever som fick avgångsbetyg. Med mycket få undantag uppfyllde dessa kraven för allmän behörighet. Från och med 1996/97 skärptes kraven för grundläggande behörighet betydligt. Detta avspeglas i en brant nedgång i det antal som uppnår grundläggande behörighet.

Antal med allmän/grundläggande behörighet från naturvetenskapligt och samhällsvetenskapligt program/motsv

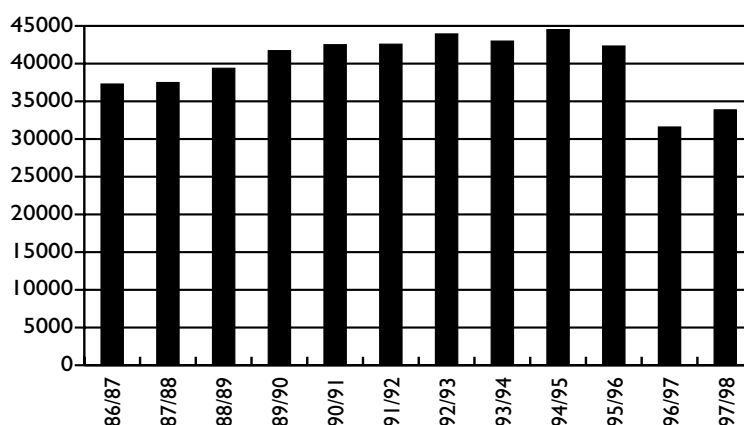

Diagram 3

Källa: Utbildningsstatistisk årsbok 1998, SCB.

Detta innebär att för 10–15 procent av dem som lämnat de traditionellt studieförberedande programmen i gymnasieskolan de senaste åren krävs kompletterande studier innan de uppnår grundläggande behörighet för högskolestudier.

Under senare år har ett nytt fenomen kunnat iakttas, nämligen att eleverna i allt större omfattning inte får/tar ut ett slutbetyg efter sitt sista studieår. Hösten 1996 fanns t.ex. 87 325 elever i gymnasieskolans sista årskurs. Påföljande vårtermin erhöll 74 816 avgångs- eller slutbetyg. 14 procent av höstens elever erhöll således inget slutbetyg. Året därefter var antalet elever något högre – 93 356 på hösten, av dem fick 78 176 slutbetyg våren 1998. Den andel som inte fick slutbetyg hade ökat till 16 procent.

Flera omständigheter bidrar sannolikt till att så många elever inte erhåller slutbetyg vid slutet av årskurs 3. En är att eleverna kan ha hoppat av under senare delen av höstterminen eller vårterminen eller gått kvar och trots detta inte nått vad som krävs för ett slutbetyg. De kan också ha uppfyllt kraven för ett slutbetyg men avstått från att ta ut ett sådant för att fullfölja sina gymnasiestudier senare i hopp om att få ett konkurrenskraftigare slutbetyg. En betydande del av dem som avstår från att ta ut avgångsbetyg kommer förhoppningsvis att göra detta med någon tids fördröjning.

Till följd av att slutbetyg inte tas ut och att många inte har nått kraven för grundläggande behörighet är skillnaden påfallande mellan det antal som fanns inskrivna under hösten och det antal som slutför gymnasieskolan med *grundläggande behörighet*. För våren 1997 uppnådde endast cirka 70 procent av höstens elever detta i hela gymnasieskolan. För våren 1998 var denna andel oförändrad. På vissa av programmen uppnår inte mer än omkring hälften av höstens elever grundläggande behörighet.

Förhållande mellan antal elever i sista årskursen, antal med slutbetyg och antal som uppfyller kraven för grundläggande behörighet kan illustreras med nedanstående diagram.

Samtliga på nationella och specialutformade program. Bortfall från hösten i åk 3 till grundläggande behörighet.

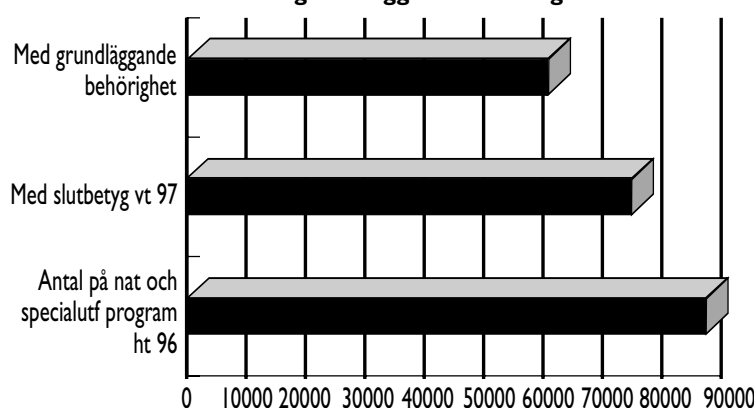

Diagram 4

Källa: SCB och Högskoleverket.

Det totala antal som slutförde sina gymnasiestudier vid nationella och specialutformade program och uppnådde kraven för grundläggande behörighet

uppgick under 1996/97 till drygt 62 000. Året därpå var antalet elever högre och cirka 65 000 uppnådde grundläggande behörighet. Ungefär lika många hade slutfört traditionellt studieförberedande programmen som övriga program.

Jämförelsen mellan läsåren 1996/97 och 1997/98 visar att det mellan de båda åren inte har skett någon nämnvärd förändring av i vilken omfattning eleverna uppnått grundläggande behörighet. Skillnaden består i att den totala volymen elever var större 1997/98.

Antalet elever med grundläggande behörighet från de olika programmen framgår av sammanställningen nedan. Uppgifterna gäller 1996/97.

Elever med grundläggande behörighet 1996/97

Program och gren	Antal	Antal
Summa totalt	62 331	
Summa N o S	31 503	
Naturvetenskapliga programmet	13 337	
naturvetenskapl. gren		8 340
teknisk gren		4 528
lokala grenar		469
Samhällsvetenskapliga progr	18 166	
ekonomisk gren		5 878
humanistisk gren		2 179
samhällsvetenskaplig gren		8 950
lokala grenar		1 159
Summa övriga program	30 828	
Estetiska programmet	2 957	
nationella grenar		2 644
lokala grenar		313
Barn- och fritidsprogrammet	4 991	
nationella grenar		4 678
lokala grenar		313
Byggprogrammet	1 462	
nationella grenar		1 452
lokala grenar		10
Elprogrammet	2 847	
nationella grenar		2 766
lokala grenar		81
Energiprogrammet	443	
nationella grenar		429
lokala grenar		14
Fordonsprogrammet	1 806	
nationella grenar		1 730
lokala grenar		76
Handels- och administrationsprog	3 282	
nationella grenar		3 256
lokala grenar		26
Hantverksprogrammet	907	
nationella grenar		856
lokala grenar		51

Hotell- och restaurangprogrammet	2 763	
nationella grenar		2 374
lokala grenar		389
Industriprogrammet	1 141	
nationella grenar		1 053
lokala grenar		88
Livsmedelsprogrammet	441	
nationella grenar		440
lokala grenar		1
Medieprogrammet	2 443	
nationella grenar		2 216
lokala grenar		227
Naturbruksprogrammet	1 476	
nationella grenar		1 391
lokala grenar		85
Omvårdnadsprogrammet	2 459	
nationella grenar		2 448
lokala grenar		11
Specialutformade program	1 410	

Källa: SCB och Högskoleverket

Antal som uppnår särskilda behörighetskrav

Det är ett mycket begränsat antal av högskolans utbildningar till vilka det räcker med grundläggande behörighet för tillträde. Till nästan alla längre program i högskolan och merparten av kurserna krävs utöver den grundläggande behörigheten också att den sökande uppfyller särskilda behörighetskrav. I den nya gymnasieskolan kan man inte utgå ifrån att alla elever med slutbetyg från de nationella programmen har godkänt betyg i alla behörighetsgivande kurser och därmed når de särskilda behörighetskrav som programmet normalt förbereder för. Inte heller alla med grundläggande behörighet behöver ha godkänt i behörighetsgivande kurser då det för att uppnå grundläggande behörighet räcker att 90 procent av poängen på de ingående kurserna är godkända. Att individen har slutbetyg från t.ex. samhällsvetenskapsprogrammet och har uppnått grundläggande behörighet innebär således inte alltid att individen också uppfyller de särskilda behörighetskrav som det samhällsvetenskapliga programmet normalt ger.

Behörighetsgivande kurser kan emellertid studeras även på program där dessa kurser inte är obligatoriska. Dessa kurser studeras då inom ramen för det individuella valet. Därigenom ges möjlighet att uppnå de särskilda behörighetskraven för fler utbildningar än vad programmets obligatoriska kurser ger. T.ex. kan elever vid det estetiska programmet välja matematik C eller språk och därigenom uppnå behörighet även för utbildningar i språk, logopedutbildning, arkitektutbildning och inriktningarna mot svenska/samhällsorientering av grundskollärautbildningen.

Rekryteringsbasen för högskolans olika program är således betydligt mera svårbedömd idag jämfört med före den nya gymnasieskolans tillkomst. Situationen vid några av de nationella programmen illustreras nedan.

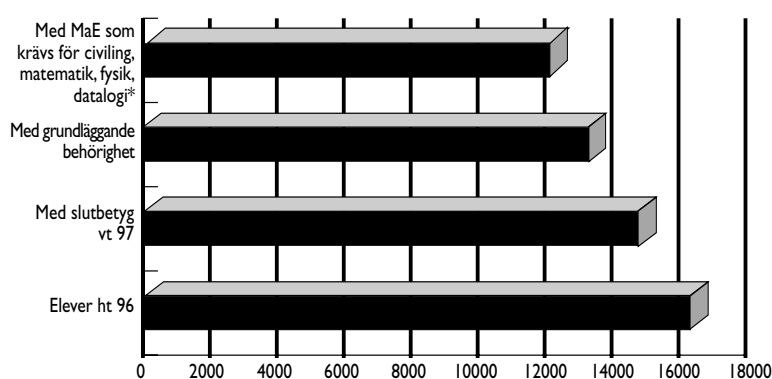
Några nationella programs bidrag till högskolans rekrytering

Inledningsvis bör sägas att det statistiska underlaget för bedömningen av antalet elever som uppfyller de olika standardbehörigheterna är bristfälligt. Skattningar har därför i vissa fall fått göras utifrån vissa specialbearbetningar av skolregistret. Standardbehörigheterna består som regel av en kombination av kurser från gymnasieskolan och att beräkna det exakta antalet elever som i sina individuella val kombinerat kurserna på sådant sätt att ytterligare behörigheter uppnås är en uppgift för fortsatta studier.

Naturvetenskapliga programmet

Vid Naturvetenskapliga programmet erhåller en relativt stor andel av eleverna slutbetyg och uppnår grundläggande behörighet. Under de två senaste åren har 90 procent av dem som erhöll slutbetyg även grundläggande behörighet för högskolestudier. För att även uppnå behörighet för civilingenjörsutbildning, vissa gymnasielärodbildningar och utbildningar i matematik, fysik och datalogi krävs dock att eleverna väljer kursen matematik E. Vissa avstår från matematik E, andra når inte godkänt eller får reducerat program vilket innebär att de inte uppnår behörighet för dessa utbildningar. Av de elever som uppfyllde kraven för grundläggande behörighet våren 1997 (13 437 individer) hade 91 procent lägst godkänt i matematik E. Volymen elever som uppnår de olika kraven illustreras av diagrammet nedan.

Naturvetenskapliga programmet. Bortfall från hösten i åk 3 till behörighet för vissa högskoleutbildningar. Antal.

*För behörighet för studier till civilingenjör krävs att vissa kurser i fysik och kemi också är godkända.

Diagram 5

Källa: SCB och Högskoleverket

Den tekniska grenen inom naturvetenskapsprogrammet ger inte direkt behörighet för studier inom biologi, kemi, medicin m.fl. biovetenskapliga utbildningar. Av de elever på den tekniska grenen som uppfyllde kraven för grundläggande behörighet hade cirka 8 procent utnyttjat möjligheten att bredda sin behörighet genom att läsa Biologi B och Kemi B och därmed bli behöriga även för dessa utbildningar. I absoluta tal handlar det om 373 elever som slutfört kurser i båda dessa ämnen. Det antal elever som kan vara behöriga för utbildningar inom biologi, kemi, medicin m.fl. biovetenskapliga utbildningar utgörs således dels av de 373 från den tekniska grenen som valt behörighetsgivande kurser, dels de som slutfört den naturvetenskapliga grenen med grundläggande behörighet och godkänt betyg i de kurser som utgör särskild behörighet. Enligt tillgängliga uppgifter uppgår antalet från den naturvetenskapliga grenen till 8 340. Hur många av dessa som även har godkända resultat från kurserna som ger särskild behörighet framgår inte av tillgängliga uppgifter. Det totala antalet som är direkt behöriga för dessa expanderande högskoleutbildningar är således begränsat.

Samhällsvetenskapliga programmet

Programmet ger behörighet för de flesta utbildningar utom inom teknik, naturvetenskap och lärarutbildningar med dessa inriktningar samt inte heller för farmaci, medicin och odontologi.

Alla grenarna inom programmet ger inte denna breda behörighet. För dem som valt den humanistiska grenen krävs att de inom det individuella valet läst kursen matematik C för att uppnå behörighet för studier inom ekonomi, data och grundskolläroprogrammet 1–7 med inriktning mot svenska/SO. Dessa utbildningar är relativt stora volymmässigt. Det kan därför vara av intresse att närmare analysera dess rekryteringsunderlag. Detta illustreras av diagrammet nedan. Den stora volymen behöriga för dessa utbildningar kommer från de ekonomiska och samhällsvetenskapliga grenarna. Vid den humanistiska grenen har cirka en tredjedel läst matematik kurs C eller högre och således också uppnått behörighetskravet. I absoluta tal handlar det om cirka 700 individer. Även de som studerat vid lokala grenar av samhällsvetenskapsprogrammet kan ha valt matematik C. Dessa uppgick till bortåt 1 200 under 1996/97. Det bör tilläggas att antalet kan vara en överskattning då man inte kan utgå ifrån att samtliga från de ekonomiska och samhällsvetenskapliga grenarna har slutfört alla behörighetsgivande kurser med godkänt resultat. Hur många detta handlar om framgår inte av tillgängliga uppgifter.

Samhällsvetenskapliga programmet. Bortfall från hösten i åk 3 till behörighet för vissa högskoleutbildningar. Antal.

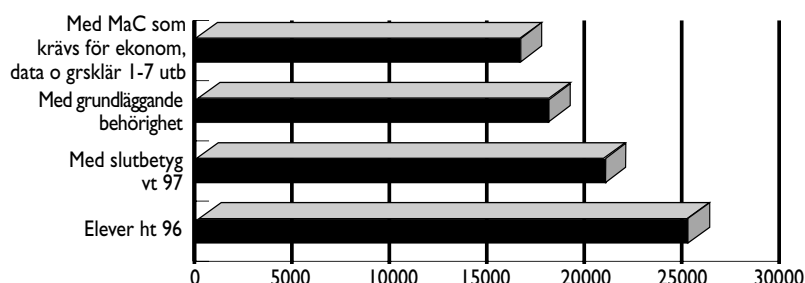

Diagram 6

Källa: SCB och Högskoleverket

Det är uppenbart att eleverna i många fall valt kurser av andra skäl än att uppnå nya behörigheter. Högre kurser inom matematik C har t.ex. valts inom det individuella valet av cirka 1 300 av eleverna vid det samhällsvetenskapliga programmet trots att någon ytterligare standardbehörighet inte uppnås med dessa tillval.

En annan tillvalskurs som många valt är samhällskunskap B. Så många som omkring 1 500 har valt denna kurs trots att den enda ytterligare behörighet som uppnås med samhällskunskap B är till gymnasieläroinutbildning i samhällskunskap. Anledningen till att så många elever valt samhällskunskap B kan vara, förutom rent intresse att antalet valmöjligheter på den humanistiska grenen är få.

I vilken utsträckning som eleverna väljer behörighetsgivande kurser beror på vilken gren de valt. Vid den humanistiska grenen, där eleverna har möjlighet att bredda sin behörighet har två tredjedelar valt sådana kurser; bortåt 1 400 av de 2 179 eleverna. Vid de ekonomiska och samhällsvetenskapliga grenarna där kurserna inte kan ge behörighet till ytterligare utbildningar hade mindre än 15 procent av de cirka 6 000 respektive 9 000 eleverna valt behörighetsgivande kurser. Det är vanligare att eleverna vid lokala grenar av det samhällsvetenskapliga programmet har läst behörighetsgivande kurser inom ramen för det individuella valet.

Estetiska programmet

Eleverna på det Estetiska programmet läser obligatoriskt Matematik B, Engelska B och Historia A som är viktiga behörighetsgivande kurser. Matematik C–E och Naturkunskap B är däremot inte obligatoriska kurser på programmet. Inte heller läses ett andra främmande språk obligatoriskt. Av eleverna som avslutade sina studier våren 1997 och hade uppnått grundläggande behörighet (2 957 individer) utnyttjade knappt hälften möjligheten att läsa behörighetsgivande kurser inom ramen för det individuella valet. Språk var det vanligaste

valet (cirka 700 elever), men även matematik C (cirka 450 elever), naturkunskap B (cirka 250 elever) och idrott och hälsa B (cirka 250 elever) var relativt vanliga val. Vid det estetiska programmet ger vart och ett av dessa tillvalsämnen ofta ytterligare behörighet utöver vad som programmet i sin standardutformning ger. Ett främmande språk, utöver engelska ger t.ex. ytterligare behörighet inom det språkliga området. Matematik C ger behörighet inom ekonomi- och datainriktade utbildningar. Naturkunskap B ger behörighet inom vårdområdet. Idrott och hälsa B ger behörighet till idrottsläroverutbildning under förutsättning att den sökande också har Naturkunskap B.

Övriga program

Bland de övriga programmen kan man urskilja två grupper när det gäller i vilken grad eleverna utnyttjar det individuella valet för att bredda sin behörighet. På Barn- och fritidsprogrammet, Elprogrammet, Handels- och administrationsprogrammet, Medieprogrammet och Omvårdnadsprogrammet är det förhållandevis vanligt att elever utnyttjar det individuella valet för att läsa behörighetsgivande kurser. Av de cirka 16 000 som uppnådde grundläggande behörighet på dessa program våren 1997 utnyttjade cirka 9 000 möjligheten att läsa en eller flera behörighetsgivande kurser inom ramen för det individuella valet. De vanligaste kurserna var matematik B, engelska B, historia A och naturkunskap B. Den senare bidrar under vissa förhållanden till ytterligare behörighet. En kombination av de övriga mera frekvent valda kurserna; matematik B, engelska B och historia A ger behörighet för grundskollärautbildning 4–9. Knappt 1 500 elever har valt denna kombination av valfria kurser. Dessa kurser vidgar även var för sig behörigheten för eleverna vid dessa program. Det maximala antal som uppnått en eller flera ytterligare behörigheter från dessa program kan således uppgå till cirka 8 000.

Det är mindre vanligt bland eleverna på Byggprogrammet, Energi-programmet, Fordonsprogrammet, Hantverksprogrammet och Hotell- och restaurangprogrammet, Industriprogrammet, Livsmedelsprogrammet och Naturbruksprogrammet att bredda sin behörighet. Av de cirka 10 000 elever som nådde kraven för grundläggande behörighet utnyttjade cirka 1 600 möjligheten att läsa en eller flera behörighetsgivande kurser inom ramen för det individuella valet. Matematik B var den vanligaste kursen. De enda ytterligare utbildningar som detta ger behörighet för är logoped- och psykologutbildningarna. I kombination med flera kurser kan ytterligare någon standardbehörighet uppnås. Det torde dock vara ett begränsat antal som rekryteras från dessa program.

Sammanfattning

Under senare delen av 1990-talet har rekryteringsunderlaget till högskolan från gymnasieskolan minskat. Antalet elever från de traditionellt studieförberedande programmen som uppnår grundläggande behörighet för högskolestudier har

successivt blivit lägre. Detta har sin grund inte endast i minskande ungdomskullar utan också i elevernas val av program och valbara kurser.

Den nya gymnasieskolan har inte på något avgörande sätt ändrat denna utveckling. Jämförelser är inte helt lätta att göra då reformen förändrade förutsättningarna i vissa viktiga avseenden. Grundläggande behörighet t.ex. kan uppnås vid samtliga program, vilket utgör en avsevärd ökning av antalet med sådan behörighet. Å andra sidan uppnår inte alla med slutbetyg från gymnasieskolan grundläggande behörighet – inte ens från de traditionellt studieförberedande programmen. Så många som 14 procent av dem som avslutat sina studier vid det samhällsvetenskapliga programmet är inte behöriga för högskolestudier. De skärpta kraven för grundläggande behörighet har bidragit till denna situation.

Den nya gymnasieskolan präglas av större flexibilitet än den tidigare. De särskilda behörighetskraven till merparten av högskolans utbildningar kan i princip uppnås vid samtliga program under förutsättning att det individuella valet utnyttjas för behörighetsgivande kurser. Men de högskoleutbildningar som bygger på det naturvetenskapliga programmet utgör undantag och har en betydligt smalare rekryteringsbas. Behörighet för dessa utbildningar kan inte uppnås från övriga program i gymnasieskolan.

Man kan inte heller när det gäller den särskilda behörigheten utgå ifrån att samtliga uppnår de behörigheter som programmet normalt förbereder för. Hur stor del av eleverna som inte uppnår sådana särskilda behörighetsnivåer framgår inte av tillgänglig statistik. Med hänsyn till att så många som cirka 15 procent av eleverna vid det samhällsvetenskapliga programmet inte når upp till grundläggande behörighet finns skäl att förmoda att det kan handla om minst lika stor andel som inte når kraven för en eller flera särskilda behörighetsnivåer.

Eleverna i den nya gymnasieskolan har möjlighet att välja program efter intresse och ändå skaffa sig en bred behörighet för en stor del av högskolans utbildningsutbud. Men i praktiken utnyttjar eleverna denna möjlighet i relativt begränsad utsträckning. Vid merparten av de mer yrkesinriktade programmen är det ovanligt att eleverna väljer behörighetsgivande kurser. Det antal elever som uppnår ytterligare behörighet från de mer yrkesinriktade programmen kan skattas till maximalt storleksordningen 8–9 000.

I förhållande till de drygt 30 000 som genomgår de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen förefaller detta som ett inte obetydligt tillskott. Emellertid är dessa elever behöriga för en relativt begränsad del av högskolans utbildningar. Detta belyses närmare i kommande avsnitt.

Fortfarande är det framför allt det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga programmet som utgör det väsentliga rekryteringsunderlaget till högskolan. Trots de möjligheter som den nya gymnasieskolan ger har detta inte utnyttjats av eleverna i den utsträckning som det kanske funnits skäl att förvänta.

Högskolans rekryteringsbehov i förhållande till gymnasieskolans examination

Samtidigt som högskolans utbildningsutbud har expanderat kraftigt har antalet elever med grundläggande behörighet som slutför traditionellt studieförberedande program i gymnasieskolan snarast minskat. Vid slutet av 1980-talet var skillnaden liten mellan det antal som slutförde studieförberedande linjer och det antal nybörjare som påbörjade högskolestudier. Under senare delen av 1990-talet har skillnaden successivt ökat. Under 1997/98 slutförde cirka 36 000 elever traditionellt studieförberedande program i gymnasieskolan, varav cirka 31 500 uppnådde grundläggande behörighet. Utvecklingen illustreras av diagrammet nedan.

Individer med allmän/grundläggande behörighet från naturvetensk. och samhällsvetensk. program/motsv. samt högskolenybörjare

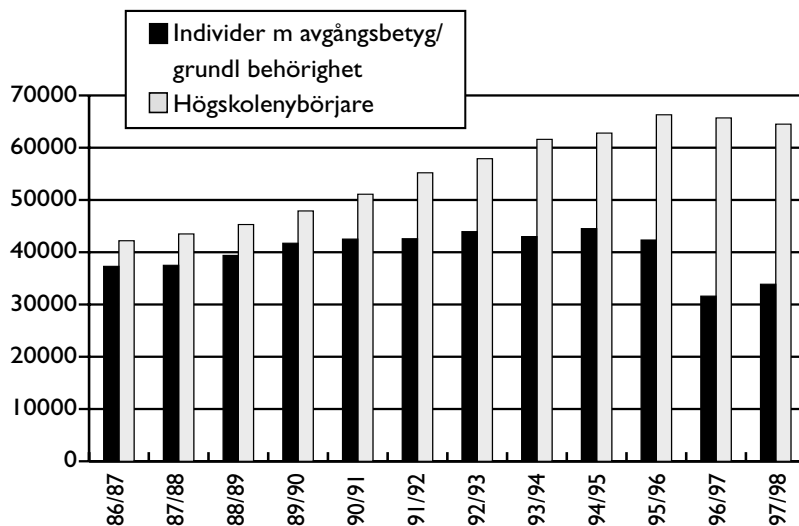

Diagram 7

Källa: Skolan i siffror, Skolverket och Högskoleverket Nu-databasen.

I den nya gymnasieskolan ger även övriga program grundläggande behörighet. Antalet elever från dessa program uppgick till ungefär samma antal som från de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen. Det sammanlagda antalet elever som uppnådde grundläggande behörighet uppgick 1996/97 till cirka 62 000 från samtliga nationella och specialutformade program.

Antalet avgångna från gymnasieskolan med minst grundläggande behörighet kan sättas i relation till att samma år påbörjade 65 000 nybörjare högskolestudier varav över 60 000 på kurser och program med krav överstigande denna grundläggande behörighetsnivå.

Högskolenybörjarnas fördelning på områden med olika behörighetskrav

De 65 000 nybörjarna i högskolan fördelade sig på utbildningsområdenas olika behörighetskrav enligt nedanstående sammanställning.

Grupper av utbildningar och standardbehörighet	Antal nybörjare inom området 1996/97	Program i gy. som ger behörighet
Teknik, naturvetenskap, farmaci, medicin, odontologi m.fl. – standardbehörigheterna E1 +E2, G10.1, G10.2,	22 750	Naturvetenskapsp.
Språkvetenskapl ämnen, samhällsvetenskap, vård o omsorg, arkitektur – standardbehörigheterna. C2, C3, D, F, G1, G2, G3	29 950	Ovanstående + Samhällsvetenskapsp.
Historiskt-filosofiska ämnen, journalistik, kommunikation och information, teologi, engelska – standardbehörigheterna B, C1,	10 347	Ovanstående + Estetiska p.
Allm språkvetensk, lingvistik, länderkunskap, svenska/nordiska språk, geografi, kulturvård, arbetsvetenskap, viss konstnärlig o praktisk-estetisk utb – grundläggande behörighet.	2 648	Ovanstående + övriga nationella p.
Summa	65 698	

Källa: Högskoleverket och SCB.

En tredjedel av platserna som besattes av nybörjare krävde således behörighet som endast kan uppnås vid naturvetenskapsprogrammet. 80 procent av platserna krävde sådana behörigheter som uppnås vid de traditionellt studieförberedande programmen.

De cirka 30 000 som påbörjade studier i språkvetenskap, samhällsvetenskap, vård och omsorg och arkitektur kan ha uppnått dessa förkunskaper även vid andra program än de samhällsvetenskapliga eller naturvetenskapliga.

Inte mer än cirka 2 600 påbörjade sådana utbildningar till vilka samtliga program i gymnasieskolan ger behörighet, dvs. grundläggande behörighet.

Rekryteringsunderlag för olika utbildningsområden

Rekryteringsunderlaget från gymnasieskolan är som tidigare visats inte helt lätt att överblicka. Nedanstående diagram beskriver underlaget på ett schematiskt sätt.

Antal nybörjare med olika behörigheter i högskolan resp rekryteringsbas i gymnasieskolan

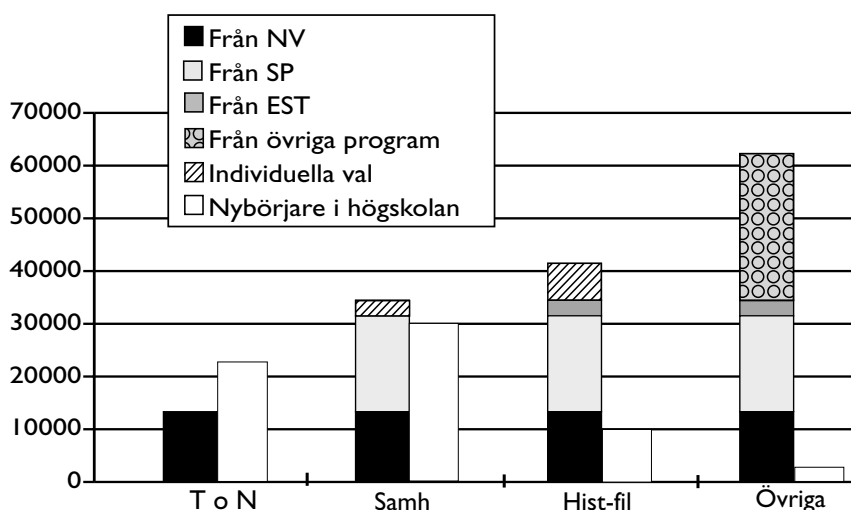

Diagram 8

Källa: Högskoleverket och SCB

De utbildningar i högskolan som bygger på det naturvetenskapliga programmet har en smal rekryteringsbas. Detta gäller områdena naturvetenskap, teknik, medicin, odontologi och farmaci samt vissa lärarutbildningar. Från övriga program kan behörighet för dessa områden inte uppnås även om det individuella valet utnyttjas maximalt.

De högskoleutbildningar som bygger på det samhällsvetenskapliga programmet i gymnasieskolan har en bredare bas att rekrytera ifrån. De utbildningar det handlar om är logoped-, psykolog-, arkitekt-, ekonomi- och datautbildningar, vissa språkutbildningar, vårdyrkesutbildning och vissa lärarutbildningar. Dessa utbildningar har två stora grupper som rekryteringsunderlag; elever från det samhällsvetenskapliga programmet – och från det naturvetenskapliga. Erfarenheterna har visat att en betydande del av de elever som lämnat gymnasieskolans naturvetenskapliga program fortsätter sina studier inom det samhällsvetenskapliga området i högskolan. Teoretiskt kan elever från samtliga program uppnå de behörigheter som krävs för tillträde till dessa utbildningar. I praktiken är det få som utnyttjar denna möjlighet. Utifrån särskilda statistiska bearbetningar kan uppskattas att högst en tredjedel av eleverna vid det estetiska programmet har skaffat sig sådan behörighet. Detta tillskott uppgår då till högst 1 000 individer. Utifrån samma bearbetningar kan antalet från övriga program uppskattas till högst 1 800 elever. Tillskottet utöver

det samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga programmet är således relativt begränsat.

Nästa grupp högskoleutbildningar är de som även kan nå från det estetiska programmet i gymnasieskolan. Det gäller utbildningar inom humaniora, information, teologi, juridik samt språkutbildningar med engelska som krav. De utgör ett litet område inom högskolan jämfört med de två föregående grupperna. Rekryteringsbasen för de utbildningar som även kan rekrytera från det estetiska programmet är bred. Det är också flera från övriga program som genom de individuella valen uppnår behörighet för detta område genom att det kraven inte är så omfattande som inför de utbildningar som bygger på det samhällsvetenskapliga programmet.

Slutligen gruppen ”övriga”, dvs. de högskoleutbildningar som har grundläggande behörighet som tillträdeskrav har nästan hela årskullen från gymnasieskolan som rekryteringsgrund. Det är emellertid en mycket liten andel av utbudet som vänder sig till nybörjare som har enbart grundläggande behörighet som behörighetskrav.

Då exakta uppgifter ibland saknas bör några ord sägas om de underliggande uppgifterna. Hur många som uppnått särskild behörighet genom tillval av kurser i rätt kombination saknas t.ex. delvis. Detta har därför skattats utifrån specialbeställd statistik. Vid varje program finns vidare ett antal elever som inte uppnått de standardbehörigheter som programmet normalt ger. Sådana uppgifter saknas och tillgängliga data ger inte heller underlag för skattningar. Diagrammet kan därför visa en något för optimistisk bild ur rekryterings-synpunkt.

Situationen är bekymmersam för de utbildningar som har behörighetskrav som grundar sig på det naturvetenskapliga programmet i gymnasieskolan. Flera av dessa högskoleutbildningar har också sedan en längre tid tydliga rekryteringsproblem, något som har lagt hinder i vägen för en önskvärd utbyggnad. Samtidigt som antalet utbildningsplatser vid de tekniska och naturvetenskapliga utbildningarna ökat mycket kraftigt, har antalet som lämnar gymnasieskolan och som uppfyller behörighetskraven till dessa utbildningar minskat. Rekryteringsunderlaget till tekniska och naturvetenskapliga utbildningar var väsentligt mycket större fram till början av 1990-talet.³ Skillnaden mellan behovet av nybörjare på dessa program och det antal som årligen lämnar gymnasieskolan med behörighet för dessa uppgår i dag till bortåt 10 000.

³ Till bilden hör att av dem som genomgått årskurs 3 vid teknisk linje fortsatte en del till årskurs 4. Denna fjärde årskurs är numera avvecklad och i stället har ingenjörsutbildningen i högskolan tillkommit. Det sammanlagda antalet från N och T3 översteg emellertid fram till 1992/93 det antal som fortsatte till T4 och till högskolan.

Avgångna från Naturvetenskapligt program/motsv. samt antagna till utbildningar med sådana krav

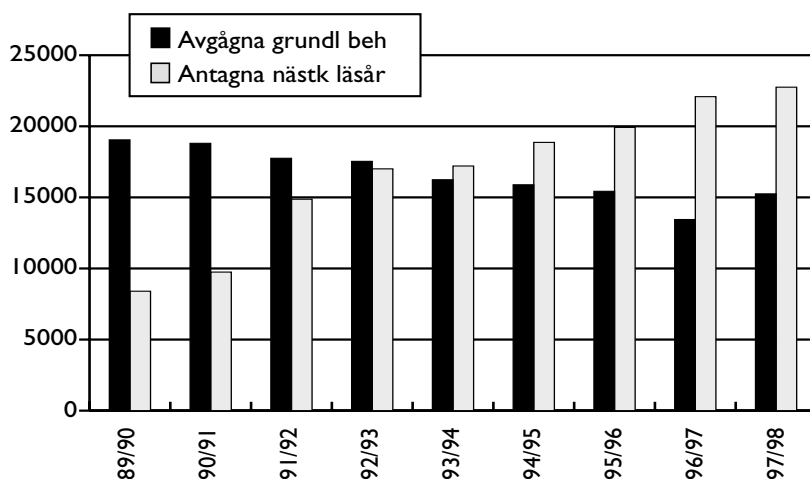

Diagram 9. Källa: Skolan i siffror, Skolverket och VHS antagningsstatistik.

Enligt de beräkningar som redovisats här påbörjade 22 750 högskolenybjörjare 1996/97 studier vid sådana utbildningar som har behörighetskrav som endast kan uppnås från naturvetenskapsprogrammet. Samma år slutförde 13 337 elever sina studier vid gymnasieskolans naturvetenskapliga program med grundläggande behörighet. Av dessa uppfyllde några inte de särskilda behörighetskrav som gäller för området. Man kan vidare inte räkna med att mer än omkring 50 procent av eleverna från det naturvetenskapliga programmet fortsätter sina högskolestudier med teknisk eller naturvetenskaplig inriktning. Elever från övriga program kan inte uppnå de behörighetskrav som är uppställda för dessa utbildningar ens om de utnyttjar det individuella valet fullt ut. Behovet av komplettering ligger i nivån 500–600 poäng medan det individuella valet omfattar 190 poäng.

Sammanfattning

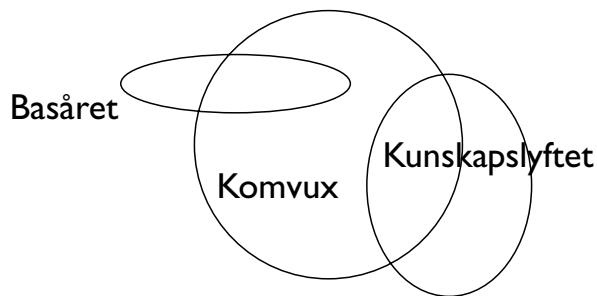
Skillnaden mellan det antal som lämnar gymnasieskolans traditionellt studieförberedande program med grundläggande behörighet och det antal nybjörjare som påbörjar högskolestudier har successivt ökat under större delen av 1990-talet. För tio år sedan påbörjade drygt 40 000 individer högskolestudier och nästan lika många lämnade gymnasieskolans traditionellt studieförberedande program. Läsåret 1997/98 påbörjade 65 000 nya studenter högskolestudier. Samma år lämnade drygt 30 000 elever naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen med grundläggande behörighet för högskolestudier.

Rekryteringsunderlaget från gymnasieskolan är således klart otillräckligt i förhållande till högskolans nuvarande dimensionering. Detta gäller inte endast för naturvetenskapliga och tekniska utbildningar även om situationen vid dessa är mest akut och bekymmersam. Med elevernas nuvarande val av program, grenar och individuella val så är det en minoritet av högskolans utbildningar som har en stabil rekryteringsgrund i gymnasieskolan. Denna minoritet av utbildningar utgörs av dem som baseras på grundläggande behörighet eller på standardbehörighet B och C1, dvs. allmän språkvetenskap, lingvistik, länderkunskap, svenska/nordiska språk, geografi, kulturvård, arbetsvetenskap, viss konstnärlig och praktisk-estetisk utbildning, historiskt-filosofiska ämnen, journalistik, kommunikation och information, teologi och engelska.

Alla övriga utbildningar har ett mer osäkert rekryteringsunderlag. Den nuvarande volymen av dessa utbildningar förutsätter att eleverna vid de mera yrkesinriktade programmen utnyttjar det individuella valet för att läsa behörighetsgivande kurser. Så långt tillgängliga uppgifter visar är dessa val inte av den omfattningen att de på ett mera påtagligt sätt ökar rekryteringsunderlaget.

Andra vägar till högskolan

Parallellt med gymnasieskolan finns andra utbildningsvägar som expanderat under senare år. Sedan länge har vuxna kunnat komplettera sin utbildning inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen (komvux). Under 1990-talet har denna vuxit i omfattning och samtidigt kompletterats med andra särskilda utbildningssatsningar såsom det teknisk-naturvetenskapliga basåret och kunskapslyftet. Delvis har dessa satsningar skett inom ramen för komvux. Situationen kan illustreras med nedanstående figur

Basåret

En viktig del i de särskilda insatser som gjorts för att förmå fler att söka naturvetenskapliga och tekniska utbildningar är att erbjuda kompletteringsstudier i naturvetenskapliga ämnen i form av ett s.k. basår. Basåret finns dels inom högskolan, i större skala, sedan 1992/93, dels inom komvux sedan 1995/96.

Fram t.o.m. 1997 hade drygt 14 000 individer registrerats i basårsstudier vid högskolan och cirka 9 500 inom komvux. De senast tillgängliga uppgifterna över slutförda studier gäller läsåret 1997/98.⁴ Antalet som med godkänt resultat klarade av studierna inom högskolans basår 1997 uppgick till cirka 2 200. Inom komvux kan antalet uppskattas till cirka 4 000 utifrån uppgifter om antalet kvarvarande under våren som uppgick till 4 800. Under 1997/98 utgjorde således tillskottet av studerande med behörighet för teknisk-naturvetenskapliga studier drygt 6 000. Jämfört med de drygt 13 000 som samma år lämnade gymnasieskolans naturvetenskapsprogram med grundläggande behörighet utgjorde detta ett högst betydande tillskott. Det bör tilläggas att just 1997/98 ökade antalet elever vid komvux basår kraftigt. Huruvida denna ökning består saknas ännu uppgifter om.

⁴ Idén som fick fäste. Fem år med basåret. Nothäfte nr 16 1998. Skolverket och Högskoleverket.

Målgruppen för basårutbildningen i högskolan är de som slutfört det samhällsvetenskapliga programmet eller motsvarande. I samma utsträckning som individer väljer naturvetenskapliga eller tekniska studier minskar rekryteringsunderlaget för de samhällsvetenskapliga utbildningarna. Att erbjuda elever från samhällsvetenskapliga programmet möjligheter att komplettera sin behörighet för att ge tillträde även till tekniska och naturvetenskapliga studier löser således inte det grundläggande problemet att alltför få uppfyller behörighetskraven för högskolestudier över huvud taget. Det finns risk för att det kommer att uppstå brist på sökande till vissa samhällsvetenskapliga utbildningar.

Kunskapslyftet och komvux

Genom den särskilda vuxenutbildningssatsningen kunskapslyftet har vuxna kunnat skaffa sig grundskole- eller gymnasiekompetens. Tyngdpunkten i denna har lagts på dem med lägst formell utbildning. Största andelen av utbildningen inom kunskapslyftet finns inom språk, matematik och naturvetenskap samt samhällsvetenskap, information och data.

Kunskapslyftet har medfört att den kommunala vuxenutbildningen har ökat mycket kraftigt i volym. Hösten 1997 uppgick det totala antalet personer i gymnasial vuxenutbildning till drygt 200 000. Omräknat till årsstudieplatser motsvarar volymen cirka 115 000. Volymen komvux-studerande motsvarar därmed betydligt mer än en hel årskull inom gymnasieskolan. De studerande inom komvux kan således leda fram till en ökning av högskolans rekryteringsunderlag.

Enligt Skolverkets statistik⁵ slutfördes under 1997/98 över 900 000 kurser med lägst betyget godkänd. De som läst behörighetsgivande kurser fördelar sig enligt följande (Skolverkets statistik kompletterat med registerutdrag ur skolregistret vid SCB).

Gymnasial vuxenutbildning	Antal
Biologi A	10 316
Biologi B	6 653
Engelska A	34 737
Engelska B	28 447
Filosofi	4 863
Franska Bspråk kurs B	662
Franska Cspråk kurs B	2 762
Fysik A	11 998
Fysik B	9 976
Geografi B	1 538
Historia A	15 237
Italienska Cspråk kurs B	271

⁵ Barnomsorg och skola i siffror 1999.

Kemi A	12 599
Kemi B	6 711
Matematik A	38 320
Matematik B	30 248
Matematik C	21 115
Matematik D	12 982
Matematik E	8 249
Naturkunskap A	21 137
Naturkunskap B	14 685
Psykologi	18 763
Psykologi	27 502
Religion B	8 202
Religionskunskap A	15 868
Ryska Cspråk kurs B	112
Samhällskunskap A	32 261
Samhällskunskap B	13 021
Spanska Bspråk kurs B	345
Spanska Cspråk kurs B	2 851
Svenska 2B	3 813
Svenska A: språket och människan	28 241
Svenska B Språket	23 759
Tyska Bspråk kurs B	1 479
Tyska Cspråk kurs B	5 236

Källa: Barnomsorgen och skolan i siffror, SCB och Högskoleverket.

Det är en betydande volym studerande i komvux som med godkänt resultat slutfört sådana kurser som är direkt högskoleförberedande. Matematik C är den nivå som det samhällsvetenskapliga programmet samhällsvetenskapliga och ekonomiska grenar ger och som krävs för tillträde till bl.a. ekonomisk utbildning, grundskollärover utbildning 1–7 sv/SO. Inom komvux slutförde över 21 000 denna kurs med godkänt resultat. Dessa 21 000 kan ställas i relation till antalet elever från gymnasieskolans samhällsvetenskapliga program som slutfört denna kurs – som standardkurs eller som tillval. De uppgick 1997/98 till cirka 15 000. Från andra program har omkring 2 600 valt matematik C som individuellt val. De 13 000 från det naturvetenskapliga programmet har också genomgått denna kurs.

Andra kurser som breddar behörigheten för de studerande och som läses i stor omfattning är engelska B, historia A, naturkunskap B och matematik B. Även de behörighetsgivande naturvetenskapliga kurserna har lästs i förhållandevis stor omfattning. I vilken utsträckning som de studerande läser flera av dessa kurser och därigenom ytterligare breddar sin behörighet framgår inte av tillgängliga uppgifter.

Bedömningen av i vilken omfattning som de komvuxstuderande kan betraktas som tillskott till gruppen behöriga kompliceras även av att ett okänt antal av dessa redan har slutfört från gymnasieskolan och går kursen för att

konkurrenskomplettera, dvs. höja ett redan godkänt betyg. Det finns trots detta skäl att betrakta de komvux-studerande som ett betydande tillskott till högskolans rekryteringsbas.

Fortsatt reformering av gymnasieskolan

Generella förändringar

Riksdagen har den 18 mars 1999 fattat beslut som innebär att relativt omfattande förändringar kommer införas för de elever som påbörjar sina gymnasiestudier höstterminen år 2000. Omfattningen i poäng kommer att öka från nuvarande 2 150 eller 2 370 till 2 500 för samtliga program. Detta innebär inte att programmets omfattning kommer att öka utan snarare att definitionen av begreppet gymnasiepoäng ändras. Antalet poäng ska inte längre vara ett mått på den faktiska undervisningstiden utan i stället vara ett mått på kursens omfattning.

Riksdagen ställde sig också i princip bakom tanken att en gymnasieexamen införs, men begärde att regeringen ytterligare utreder frågan och återkommer till riksdagen med ett utvecklat förslag. Det förslag som regeringen presenterade för riksdagen innehöll krav på godkänt i matematik, engelska, svenska och ett karaktärsämne samt att ett examensarbete genomförts. Detta skulle innebära att kraven för gymnasieexamen skulle vara högre än för grundläggande behörighet för högskolestudier. Något krav på godkänt i specifika ämnen ställs inte i dag för grundläggande behörighet. En tänkbar utveckling vore att studentexamen läggs till grund för behörighet för högskolestudier.

Teknikprogrammet

Ett nytt nationellt program, teknikprogrammet, införs också hösten 2000. Motivet för ett tekniskt program är att bredda utbudet inom det naturvetenskapliga och tekniska området genom att skapa ett program som kan attrahera elever som inte tycker att det nuvarande naturvetenskapliga programmet tillgodoser deras tekniska intresse. Förhoppningen är att detta program kommer att öka andelen elever inom det teknisk-naturvetenskapliga området. Programmet avses förbereda för både vidare studier, främst inom den tekniska sektorn, och teknikinriktade arbetsuppgifter. Den enskilde eleven ska ges stora möjligheter att välja inriktning på sina studier. Således kan införandet av teknikprogrammet bredda rekryteringsunderlaget för högskolans teknisk-naturvetenskapliga utbildningar.

Effekterna av de beslutade och föreslagna förändringarna i gymnasieskolan är inte helt överblickbara vad gäller gymnasieskolans roll som rekryteringsbas.

Sammanfattning

Framför allt komvux, men även basåret, utgör ett betydande tillskott till högskolans rekryteringsunderlag och utgör ett helt nödvändigt tillskott så länge som gymnasieelevernas val i den traditionella gymnasieskolan uppvisar det nuvarande mönstret. Komvux har en volym som vida överstiger en hel årskurs i gymnasieskolan och basåret har en volym som motsvarar nära 50 procent av det antal elever som lämnar naturvetenskapsprogrammet med grundläggande behörighet.

Av detta följer att det måste finnas tillräckligt många individer som är beredda till de, inte minst ekonomiska, uppoffringar som det innebär att efter genomförda gymnasiestudier komplettera sin utbildning.

Det kan inte uteslutas att vi i praktiken har fått en påtaglig förlängning av studietiden före högskolenivån utöver de stipulerade tre gymnasieåren. För vissa grupper fungerar det ungefär som ett collegeår – ett extra år efter avslutade gymnasiestudier men före tillträdet till högskolan. För andra utgör komvux och basåret snarast en parallell skolform. I en situation med hög arbetslöshet är detta, ur ett samhällsekonomiskt perspektiv, måhända inte så anmärkningsvärt. Det kan till och med betraktas som positivt att individerna använder den frigjorda tiden för studier och kvalificering. I ett annat arbetsmarknadsläge kan bedömningen bli en annan. Samtidigt kan det för individerna framstå som mindre lockande att kompletteringsläsa om alternativet är arbete och inkomster.

Nuvarande tillströmning

Utvecklingen av antalet sökande

Trots att ett vikande antal elever lämnar gymnasieskolan med behörighet för högskolestudier har högskolan just nu en god tillströmning av studerande med undantag för vissa grupper av utbildningar. Inför hösten 1998 sökte 288 000 individer till högskolan i de stora antagningssystemen och 155 800 antogs i dessa system fram till i augusti⁶. Antalet sökande till högskolan har ökat under hela 1990-talet, under vissa år till och med mer än utbyggnaden av antalet tillgängliga platser.

Flera olika grupper kan identifieras som har ändrat sitt sökmönster och bidragit till det höga antalet sökande om man jämför med situationen på 1980-talet. De *unga* påbörjar sina högskolestudier tidigare. Av dem som genomgått studieförberedande linje i gymnasieskolan påbörjar numera 60 procent högskolestudier inom tre år. Detta är en kraftig förskjutning i riktning mot yngre åldrar för studiestarten. Till detta har förändringar av den allmänna värnplikts-tjänstgöringen bidragit. En minskande andel av varje årskull unga män gör värnplikt och den militära utbildningen är kortare än tidigare.

Dessutom har den andel av *varje årskull* som vid senare tidpunkt fortsätter sina studier på högskolenivå ökat. Många som tidigare uppskjutit sina studier har nu valt att påbörja dessa. Dessutom fortsätter många sina studier under *längre tid* och tar *fler poäng* än vad som var vanligt under 1980-talet. Effekten av att såväl yngre som äldre väljer studier i ökad omfattning har blivit ett exceptionellt högt antal sökande.

⁶ Statistiska meddelanden U46SM 9801.Högskoleverket och SCB.

Ålder hos sökande till högskolan hösten 91 och hösten 98

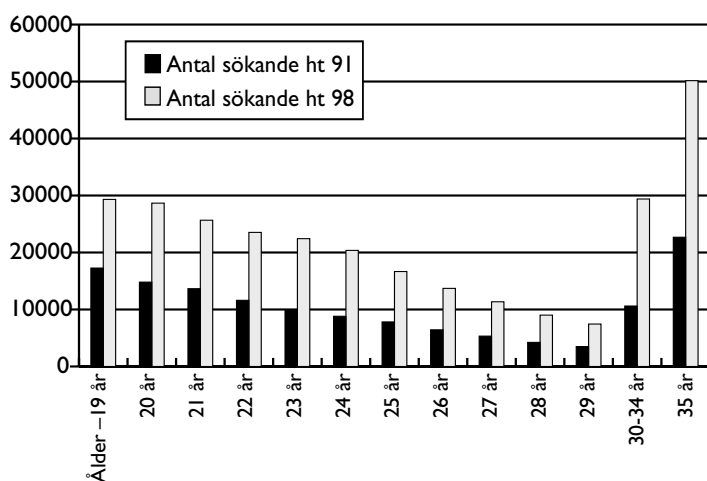

Diagram 10

Källa: Sökande till universitet och högskolor. U 46 SM 9801 m.fl. Högskoleverket och SCB.

Antalet sökande i förhållande till antalet antagna förefaller betryggande ur ett rekryteringsperspektiv. Även med hänsyn tagen till att allt fler väljer att studera fristående kurser i stället för program och därmed söker inför varje ny kurs, så har det handlat om en reell ökning av antalet sökande. Inför hösten 1998 bröts emellertid denna utveckling.

Tillströmningen till den samordnade antagningen vid UHÄ/VHS kan följas sedan lång tid tillbaka. Den antagningen omfattar dock inte kurser. Sedan 1991 finns uppgifter om det totala antalet sökande till högskolan i de olika antagnings-systemen – VHS, LANT och LFA – där man nettoräknat så att en individ räknas bara en gång även om han eller hon sökt i flera system. Uppgifter ur andra källor ger samma bild av utvecklingen – en kraftig ökning av antalet sökande under 1990-talet. Men inför hösten 1998 bröts trenden och en minskning inträdde. Antalet nya sökande till högskolan, som inte tidigare studerat, minskade med 5 000 jämfört med föregående år. Skillnaden var inte stor men i kombination med andra signaler tyder detta på ett trendbrott i tillströmningen till högskolan. Antalet anmälningar till högskoleprovet har minskat med drygt 10 000 under 1998 till 140 000. Minskningen har fortsatt våren 1999. Vidare har SCB i sin enkätundersökning av ungdomars intresse för högre studier kunnat notera att intresset minskat med några procent under 1998/99 jämfört med ett år tidigare⁷

⁷ Övergång gymnasieskola – högskola. Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 1998/99. U 36 SM 9901.

Att antalet sökande ökade så kraftigt i VHS antagning inför hösten 1997 berodde på att från och med detta år ingick även sökande till de medellånga vårdutbildningarna i detta antagningssystem.

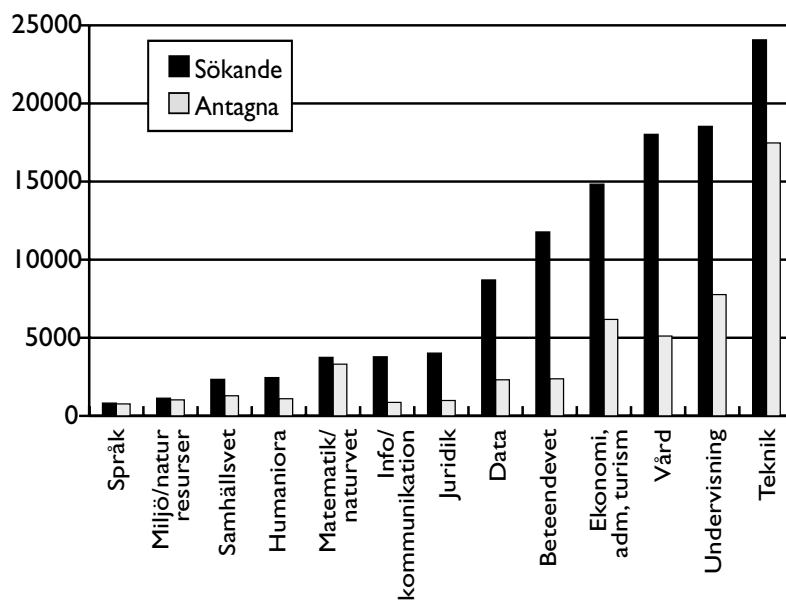
Vissa sökande som erbjuds plats avstår

Antalet sökande är fortfarande högt i förhållande till antalet antagna. Man kan dock inte utgå ifrån att samtliga sökande tar erbjuden plats i anspråk. I en särskild analys av de nybörjare som sökte och antogs inför hösten 1997 har SCB visat att av dem som hade fått erbjudande om plats påbörjade en fjärdedel av de antagna aldrig sina studier. Till detta ska läggas de ytterligare bortåt tio procent som redan vid det första urvalet under sommaren tackade nej till erbjuden plats eller aldrig bekräftade att de ville utnyttja den erbjudna platsen och därför ströks. Det innebär således att av dem som söker till högskolan under den tidiga våren ändrar ett betydande antal sina planer innan terminsstarten. Det antal som är beredda att påbörja högskolestudier är således väsentligt lägre än vad antalet sökande indikerar.

De sökandes intresse för olika utbildningsområden

De sökandes intresse är mycket ojämnt fördelat över olika utbildningsområden och enskilda utbildningar. Flest behöriga förstahandssökande i förhållande till antalet antagna finns inom områdena beteendevetenskaplig utbildning med i genomsnitt fem behöriga förstahandssökande för varje antagen, information/kommunikation med 4,4 sökande per antagen, datautbildningar med 3,8 och vårdutbildningar med 3,5 sökande per antagen. Exempel på utbildningar med extremt många sökande är brandingenjörsutbildningen, idrottslärar- och logopedutbildningarna och veterinärutbildningen med 10 sökande eller fler per varje antagen. Dessa utbildningar kommer sannolikt att ha många sökande även om det totala antalet sökande minskar i högskolan.

Sökande och antagna i VHS antagning, ht 98

Källa: VHS antagningsstatistik, hösten 1998

Diagram 11.

Antalet behöriga förstahandssökande till ingenjörsutbildningarna har nästan varje år under 1990-talet varit färre än antalet antagna. Detsamma gäller för grundskollärautbildning med inriktning mot matematik och naturorienterande ämnen, liksom för de "hårda" naturvetenskapliga utbildningarna. Dessa utbildningar har därför inte kunnat expandera i den takt som planerats trots att särskilda insatser har gjorts för att informera och stimulera intresset för sådana studieinriktningar. Om den aviserade ytterligare utbyggnaden av tekniska och naturvetenskapliga utbildningar ska bli möjlig att genomföra krävs ytterligare insatser för att trygga rekryteringen.

Sammanfattning

Det finns idag ett relativt högt sökandetryck till högskolans utbildningar med nästan dubbelt så många sökande som antagna i genomsnitt. Såväl unga som något äldre har i ökad utsträckning sökt till högskolan under 1990-talet fram till 1997. En del av dem som lämnar in sin ansökan på våren torde dock inte ha högskolestudier som första prioritet i sin planering eller också ändrar de sina planer under antagningsprocessen. Så många som en fjärdedel av nybörjarna tar aldrig en erbjuden plats i anspråk. Det antal som är beredda att påbörja högskolestudier är således väsentligt lägre än vad antalet sökande indikerar.

Under de senaste åren har trenden med allt flera sökande brutits och vi har för första gången under 1990-talet kunnat registrera färre sökande till högskolan. Skillnaden är inte stor men i kombination med andra signaler tyder detta på ett trendbrott i tillströmningen till högskolan.

Även om söktrycket fortfarande är högt fördelar sig de sökande mycket ojämnt. Medan det finns en mycket stor efterfrågan på t.ex. beteendevetenskapliga och mediautbildningar så räcker inte antalet sökande till för att fylla platserna vid vissa naturvetenskapligt och tekniskt inriktade utbildningar.

Externa faktorer som påverkar antalet sökande

Rekryteringen till högskolan påverkas av en rad faktorer såväl inom utbildningssystemet som utanför detta. Bland faktorer utanför utbildningssystemet kan nämnas ålderskullarnas storlek, arbetslöshetsnivån och långsiktiga förändringar på arbetsmarknaden när det gäller kvalifikationskrav samt löne- och anställningsvillkor. I det följande kommer de demografiska faktorernas och arbetslöshetens samband med antalet sökande att närmare belysas.

Demografin

Den ökade tillströmningen till högskolan under 1990-talet har skett trots att ungdomskullarnas storlek successivt har minskat under samma period, från cirka 135 000 19-åringar år 1985 till cirka 100 000 åren runt millennieskiftet. Detta är en ovanligt kraftig nedgång även om svängningar i och för sig hör till den normala bilden. Även om andra faktorer än ungdomskullarnas storlek hittills har haft större påverkan på antalet sökande till högskolan så är demografin en viktig bakgrundsfaktor. Dess effekt kan bli påtaglig om situationen på arbetsmarknaden normaliseras och attraktiva arbeten blir alternativ till studier för de minskande ungdomsgrupperna. Fram till omkring 2005 kommer åldersgrupperna kring 19 år att vara fortsatt små.

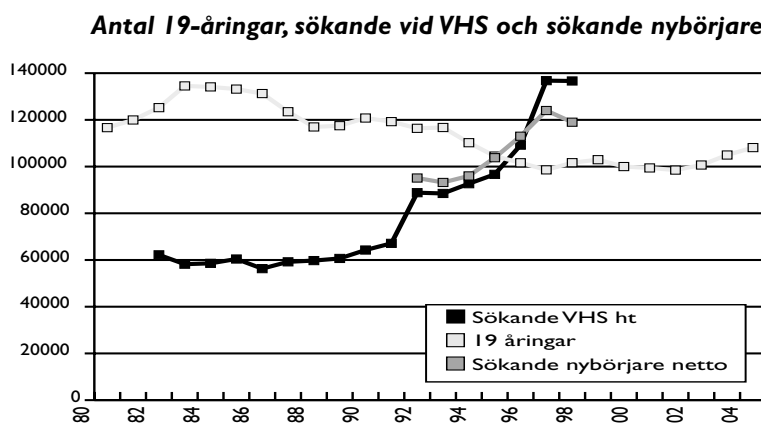

Diagram 12

Källa: SCB och Högskoleverket.

Arbetslösheten

Den faktor som tydligast tycks ha förebådat förändringar i antalet sökande till högre studier under 1990-talet har varit situationen på arbetsmarknaden. Ett par år efter det att höga arbetslöshetstal rapporterades i början av 1990-talet ökade antalet sökande till universitet och högskolor kraftigt. Se diagram 13. På motsvarande sätt ser man att när ungdomsarbetslösheten sjunkit under ett antal år minskar antalet sökande till högskolan.

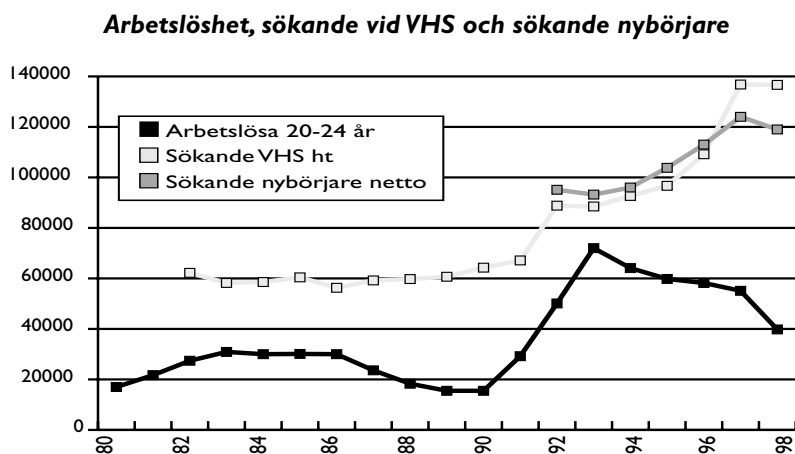

Diagram 13. Källor: Statistisk årsbok SCB, SCB:s AKU-statistik, VHS antagningsstatistik.

Den ljusare situationen på arbetsmarknaden mot slutet av 1990-talet har sannolikt bidragit till att antalet anmälningar till högskoleprovet har minskat. En fortsatt förbättring av möjligheterna att erhålla arbete kommer troligen att påverka många av de grupper som under 1990-talet funnits bland de sökande till högskolan. De unga från gymnasieskolan kan komma att välja förvärsarbete i större utsträckning liksom många gjorde under 1980-talet. De basårsstuderande som idag är en förutsättning för de tekniska och naturvetenskapliga utbildningarnas rekrytering kan avstå från det extra studieåret till förmån för utbildningar som snabbare leder till förvärsarbete. De stora grupper som idag kompletterar sina gymnasiala betyg via komvux kan komma att välja förvärsarbete snarare än att göra de ekonomiska uppoffringar som studier åtminstone temporärt medför. Förändringar i arbetslöshetstalen kan således få stora konsekvenser för flera av de grupper som utgör högskolans rekryteringsunderlag.

Andra faktorer

Den exceptionella situationen på arbetsmarknaden under en stor del av 1990-talet har således bidragit till att universitet och högskolor har kunnat expandera och rekrytera tillräckligt många sökande till merparten av sina utbildningsalter-

nativ. Rekryteringen har också underlättats av att under 1990-talets första år var antalet som gick ut gymnasieskolan som högst. Tillströmningen från dessa åldersgrupper kommer dock att fortsätta att avta åtminstone t.o.m. år 2005.

Andra faktorer som under 1990-talet befrämjat en god tillströmning till högskolan är att produktionen i samhället blivit mer kunskapsintensiv, vilket kräver bättre utbildad arbetskraft. Insikten om att högskoleutbildning ger bättre förutsättningar att få arbete kan också ha bidragit till det ökade intresset för högre studier.

Barnen till alla dem som genomgick akademisk utbildning i slutet av 1960-talet och på 1970-talet ingår i dagens ungdomsgrupp och studenter. En ökande andel av de unga kommer således från hem med studietraditioner, vilket påverkar studiebenägenheten positivt.

Slutord

En rad förutsättningar för högskolans rekrytering förtjänar att uppmärksammas då de kan leda till ett minskat antal sökande och t.o.m. brist på sökande till vissa utbildningar och till vissa orter.

I denna rapport har visats att gymnasieskolans nuvarande organisation och struktur i kombination med elevernas val ger anledning till oro. Att högskolan har plats för fler studenter har inte påverkat elevernas val i gymnasieskolan. Antalet elever som lämnar traditionellt studieförberedande program och uppfyller kraven för grundläggande behörighet är idag lägre än vad det var vid 1990-talets ingång. Därmed är det idag färre som direkt efter gymnasieskolan har en bred behörighet för en stor del av högskolans utbildningsutbud.

Det totala antal elever som lämnar gymnasieskolan med bred behörighet är t.o.m. väsentligt lägre än det antal som påbörjar högskolestudier. Rekryteringsbasen för de olika områdena inom högskolan varierar med tillträdesbestämmelsernas utformning. Det är en mycket liten andel av högskolans utbildningar som har en bred rekryteringsbas. Merparten av högskolans utbildningar är beroende av att tillräckligt många väljer de traditionellt studieförberedande programmen eller väljer behörighetsgivande kurser som individuella val. Men eleverna från övriga program utnyttjar denna möjlighet att vidga sin behörighet i relativt begränsad utsträckning. Det antal som gör sådana val är alltför litet för att förse högskolan med studenter.

Gymnasieskolan räcker således inte till som rekryteringsbas för den expanderande högskolan. Att högskolan trots detta haft en god rekryteringssituation under 1990-talet beror bl.a. på att många något äldre valt att studera och att komvux numera har en volym som motsvarar mer än en hel årskurs inom gymnasieskolan.

Kan vi då räkna med en fortsatt god tillströmning till högskolan trots det otillräckliga rekryteringsunderlaget från gymnasieskolan? Något entydigt svar kan naturligtvis inte ges men flera faktorer pekar i riktning mot en vikande tillströmning.

Demografin visar på fortsatt små ungdomskullar fram till några år in på 2000-talet vilket begränsar rekryteringsunderlaget under ytterligare ett antal år. Betydelsen av ungdomskullarnas storlek ska dock inte överdrivas. De något äldre sökande utgör en betydande andel varför effekten av variationerna i ungdomskullarnas storlek tenderar att utjämnas. Av detta skäl kommer troligen den ökning av antalet ungdomar som väntas kring 2005 inte att få genomslag förrän efter ytterligare ett antal år.

Andra faktorer än ungdomskullarnas storlek har visat sig ge betydligt större effekt på söktrycket till högskolan, varav arbetslösheten är en av de viktigaste. Ambitionerna att få ner arbetslösheten har resulterat i att antalet arbetslösa

ungdomar har minskat kraftigt. Tendenser till vikande intresse för högskolestudier kan nu skönjas i form av färre anmälningar till högskoleprovet, i minskat antal sökande till högskolan och i att något färre gymnasieelever uttalar planer på att söka till högskolan.

Arbetsmarknadssituationen påverkade sannolikt även perioden före 1990-talet då det fanns en osedvanligt stor efterfrågan på arbetskraft. Många unga valde relativt okvalificerade men välbetalda arbeten framför högskolestudier. Många av dem som avslutade sin gymnasieutbildning under 1980-talets väljer nu högskolestudier, vilket bl.a. framgår av ålderssammansättningen bland högskolenybjörjarna. Man bör dock räkna med att denna buffert så småningom blir uttömd.

I en mer gynnsam arbetsmarknadssituation kan ett stort antal välja arbete framför studier. I en sådan situation kan det otillräckliga rekryteringsunderlag som gymnasieskolan utgör bli en begränsning för högskolans expansion och ge anledning till omprövningar av rekrytering, tillträdesbestämmelser och tillgänglighet till den högre utbildningen.

Bilaga I

Standardbehörigheter

<i>Standard- behörighet</i>	<i>Förkunskapskrav (lägst betyget Godkänd)</i>	<i>Utbildningsområde</i>	<i>Yrkesexamina</i>
A (grundläggande behörighet)	-	Viss utbildning inom humaniora och samhällsvetenskap	-
B	Sv B/Sv2 B + Sh A + Hi A	Humaniora/information/teologi/juridik	Juris kand ex Teologie kand ex
C		Språk	
C.1	Sv B/Sv2 B + En B	Engelska	-
C.2	Sv B/Sv2 B + aktuellt språk lägst C-språk kurs B	Övriga fortsättnings-språk	-
C.3	Sv B/Sv2 B + ett språk lägst C-språk kurs B	Nybörjarspråk	-
D		Samhällsvetenskap/ beteendevetenskap/ logopedutbildning/ arkitektur/social omsorgs- utbildning	
D.1	Ma A + Sh A	Samhällsvetenskap/ beteendevetenskap/ social omsorgs- utbildning	Socionomex Social omsorgsex
D.2	Ma B + Sh A + godkänt audiogram	Logopedutbildning	Logopedex
D.3	Ma B + Sh A + ett års arbetslivserfarenhet	Psykologutbildning	Psykologex
D.4.1	Ma C + Sh A	Ekonomi/administration/ data- och systemvetenskap	-
D.4.2	Ma C + Sh A + Nk B/(Fy A + Ke A)	Arkitektur	Arkitektexamen
E		Naturvetenskap/teknik/ sjöbefäl/medicin/ odontologi/farmaci/ optiker/YTH	
E.1	Ma D + Fy B + Ke B + Bi B	Biologi, kemi, nutrition, medicin, odontologi, optiker	Biomed analyt ex Läkarex, Optikerex Tandläkarex
E.2.1	Ma E + Fy B + Ke A	Matematik, fysik, data- logi, civilingenjörsutb	Civilingenjörsex Sjukhusfysikerex
E.2.2	Ma E + Fy B + Ke A + En B	Civilingenjörsutb med internationell inriktning	Civilingenjörsex
E.2.3	Ma E + Fy B + Ke A + aktuellt språk lägst C-språk kurs B	Civilingenjörsutb med internationell inriktning	Civilingenjörsex

E.2.4	Ma E + Fy B + Ke A + ett språk lägst C-språk kurs B	Civilingenjörsutb med internationell inriktning	Civilingenjörsex
E.3	Ma D + Fy B + Ke A	Ingenjörutbildning	Ingenjörsex Brandingenjörsex Ortopedingenjörsex
E.4.1	Ma C + Fy B + Ke B + Bi B	Farmaceututbildning	Apotekarex
E.4.2	Ma C + Ke B + Bi B	Receptarieutbildning	Receptarieex
E.5.5	Ma C + En A + Fy B/Energiprogr gren fartygsteknik	Sjökaptens- och styrmansutbildning	Sjökaptens- och styrmanssex
E.5.6	Ma D + En A + Fy B/Energiprogr gren fartygsteknik	Sjöingenjör- och maskinteknikerutbildning	Sjöingenjör- och maskinteknikerex
E.6	Två års yrkesutb och fyra års yrkesverksamhet inom det aktuella området/sex års yrkesverksamhet inom det aktuella området	Yrkesteknisk höskoleutb	Yrkesteknisk ex
F		Vård	
F.1.1	Ma B + Sh A+ Nk B/(Fy A + Ke A + Bi A)	Arbetsterapeut, audionom dietist, sjuksköterska tandhygienist, tandtekniker	Arbetsterapeutex Audionomex Dietistex Sjuksköterskeex Tandhygienistex Tandteknikerex
F.1.2	Ma B + Sh A+ Nk B/(Fy A + Ke A + Bi A) Idh A	Sjukgymnast	Sjukgymnastex
G		Undervisning	
G.1	Sv B/Sv2 B + En B + Ma C + Hi A + Sh A + Nk B/(Fy A + Ke A + Bi A)	Svenska och samhällsorienterande ämnen, årskurs 1-7	Grundskollärarex
G.2	Sv B/Sv2 B + En B + Ma B + Hi A + Sh A	Svenska och samhällsorienterande ämnen, årskurs 4-9	Grundskollärarex
G.3	Sv B/Sv2 B + En B + aktuellt språk lägst C-språk kurs B	Svenska och främmande språk, årskurs 4-9	Grundskollärarex
G.4	Sv B/Sv2 B + En B + Ma D + Fy B + Ke A + Bi A + Hi A	Matematik och naturorienterande ämnen, årskurs 1-7	Grundskollärarex
G.5	Sv B/Sv2 B + En B + Ma D + Fy B + Ke B + Bi B	Matematik och naturorienterande ämnen, årskurs 4-9	Grundskollärarex
G.6	Sv B/Sv2 B + aktuellt ämne högsta kurs med undantag för samhällskunskap för vilket kurs B räcker	Gymnasielärarytutbildning	Gymnasielärarex
G.7	Sh A + ett års arbetslivserfarenhet	Studie- och yrkesvägledare	Studie- och yrkesvägledarex
G.8	Sv B/Sv2 B + Sh A + Nk A	Barn- och ungdomspedagogik	Barn- och ungdomspedagogex

G.9	Förkunskapskrav enligt G.1-G.6 för det teoretiska ämnet och kurser eller program för det praktiskt-estetiska ämnet och/eller färdighetsprov	Praktiskt-estetiska ämnen (två-ämnesutbildning)	Grundskollärarex Gymnasielärarex
G.10.1	Förkunskapskrav i form av kurser eller program för det praktiskt-estetiska ämnet och/eller färdighetsprov	Praktiskt-estetiska ämnen (ett-ämnesutbildning)	Hushållslärarex Slöjdlärarex
G.10.2	Förkunskapskrav i form av kurser eller program för det praktiskt-estetiska ämnet och/eller färdighetsprov + Idh B + Nk B/(Fy A + Ke A + Bi A)	Idrottslärarutbildning	Idrottslärarex

Bilaga 2

Utbildningar/utbildningsområden i högskolan och program i gymnasieskolan som ger behörighet till respektive område

Vårje program eller gren ger behörighet för de högskoleutbildningar som står nedanför programmet samt för dem som står till höger därom.

Elever från estetiskt program och övriga program kan, om de utnyttjar de fria valen på ett optimalt sätt, även uppnå behörighet för de utbildningar som står angivna under Samhällsvetenskapliga programmet (SP).

Gymnasieprogram	Naturvetenskapsprogrammet (NV)	Samhällsvetenskapliga programmet (SP)	Estetiska progr (ES)	Övriga program*	
Gren av program	Naturvetensk. gren (NVNA)	Teknisk gren (NVTE)	Samh. vet. (SFSVA) och Ek. gren (SPEK)	Humanistisk gren (SPHU)	
Högskoleutbildning	Biologi, kemi, nutrition, medicin, odontologi, optiker, farmaceut, receptarieutb, grsklär 4–9ma/no, gymnasielärare – beroende på ämneskomb.	Matematik, fysik, datalogi, civilingenjörsutb, ingenjörsutb, sjökaptensutb, sjöingenjörsklär 4–9ma/no, gymnasielärare – beroende på ämneskomb.	Utb. med krav på språk, logopedutb, psykologutb, ekonomi/administration/data/systemvetenskap, arkitektutb, arbetsterapeut, sjuksköterskeutb, tandhygienistutb, sjukgymnastutb, grsklärutb 4–9, sv/so/språk, auditionutb, dietistutb, tandteknikerutb, grsklär 1–7sv/so, gymnasielärare – beroende på ämneskomb.	Samma som Samhällsvetensk och ekonomgren – dock ej grundskollär 1–7 sv/so, ekonomi/administration/data/systemvetenskap, arkitektutb och idrottslärarytb, gymnasielärare – beroende på ämneskomb.	Humaniora, information, teologi, juridik, utb. med krav på engelska, omsorg, barn- o ungdomspedagogik, syo-utb,

* Barn och fritidsprogrammet (BF), Byggprogrammet (BP), Elprogrammet (EC), Energi (EN), Fordon (FP), Handels- och adm (HP), Hantverk (HV), Hotell- och restaurang (HR), Industri (IN), Livsmedel (LP), Medieprogrammet (MP), Naturbruksprogrammet (NP), Omvårdnadsprogrammet (OP)

Bilaga 3

Program i gymnasieskolan som ger de olika standardbehörigheterna generellt respektive efter individuellt valda behörighetsgivande kurser

Program i gymnasieskolan	Standardbehörighet som uppfyllt utan individuella valet	Standardbehörighet om individuella val utnyttjas	Standardbehörighet som inte kan uppnås
Naturvetenskapsprogr (NV)			
– naturvetenskapliga grenen (NVNA)	samtliga (D3,E6, G7)		
– tekniska grenen (NVTE)	samtliga utom E1, E4, G5, (E6)	samtliga (E6)	
Samhällsvetenskapliga progr (SP)			
– samhällsvetenskaplig (SPSA) och ekonomisk (SPEK) gren	A, B, C, D, (D3), F, G1, G2, G3, G6*, (G7), G8, G9*, G10.1*, G 10.2	E5.5, E 5.6	E**, G4, G5
– humanistisk gren (SPHU)	A, B, C, D, (D3), F, G2, G3, G6*, (G7), G8, G9*,	E5.5, E 5.6, G1 G10.1*, G 10.2*	E**, G4, G5
Estetiska programmet (ES)	A, B, C1, D1, (D3), (G7), G8	C**, D**, E5.5, E5.6, F, G1, G2, G3, G6*, G10.1*, G10.2	E**, G4, G5, G9
Övriga program	A, D1, (G7), G8	B, C, D**, F, G2, G6*, G10.1*, G10.2*	E, G1, G3, G4, G5, G9

() = för behörighet krävs därutöver arbetslivserfarenhet

* = det finns varianter inom standardbehörigheten och programmet/grenen uppfyller vissa.

** = vissa standardbehörigheter inom området uppfylls

Högskoleverkets arbete med omvärldsanalys går ut på att bevaka, beskriva och analysera trender och tendenser i den svenska högskolans omvärld. I en serie arbetsrapporter presenteras några resultat av detta arbete. Syftet är att relativt snabbt och enkelt nå ut till olika målgrupper i sektorn. Rapporterna har olika inriktning och ambitionsnivå och har författats av olika medarbetare vid Högskoleverket. Gemensamt är att rapporterna diskuterar förhållanden utanför högskolan som är av betydelse för högskolans framtida utveckling.

Arbetsrapporterna finns tryckta i detta format och på verkets hemsida:

www.hsv.se/verksamhet/utredningar/omvarldsrapporter.html